DOI 10.26565/2220-7929-2021-59-07
УДК 930.2:821.161.2-6:929[Яковлів+Окіншевіч]

Тетяна Гошко
докторка історичних наук, професорка кафедри історії
Український католицький університет
Вул. Іл. Свєнціцького, 17, 79011, Львів, Україна
Email: hoshko@ucu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1791-4346

У ПОШУКАХ НОВОГО ДОМУ: З ЛИСТІВ АНДРІЯ ЯКОВЛІВА ДО ЛЬВА ОКІНШЕВИЧА[1]

В Архіві Наукового Товариства імені Шевченка у Нью-Йорку зберігається листування українського правознавця Льва Окіншевича з різними діячами науки, культури й політики. Серед них і листи від відомого правника й історика права Андрія Яковліва, про життя якого в повоєнні роки відомо не так багато. Вісім листів Яковліва до Окіншевича, написаних упродовж 1947–1949 рр., дозволяють почасти заповнити цю прогалину. Полишивши роботу в Українському Вільному Університеті у Празі, Андрій Яковлів переїхав до зайнятої західними союзниками частини Німеччини, працював в Українському Технічно-Господарському Інституті в Регенсбурзі, підтримував зв'язки з УВУ, де в 1947 р. отримав почесне звання доктора. Згодом переїхав до родини в Бельгію, читав лекції для українських студентів

©Гошко Т., 2021

Гошко, Т. У пошуках нового дому: з листів Андрія Яковліва до Льва Окіншевича. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія», вип. 59, 2021, с. …-… .

Hoshko, T. In Search of a New Home: From Andrii Yakovliv's Letters to Lev Okinshevych. The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History, no. 59, 2021, s. …-… . (In Ukrainian)

[1] Стаття написана завдяки грантовій підтримці НТШ Америки та Канадського інституту український студій (Dr. Iwan Iwanciw and Dr. Myroslawa Mysko-Iwanciw Ukrainian Studies Endowment Fund).

Лювенського католицького університету й активно займався науковою роботою. В цей час Яковлів, крім іншого, впорядковував папери й готував до друку незавершену книгу В'ячеслава Прокоповича «"Печать малороссійская": Сфрагістичні етюди», яка була видана в 1954 р. як окремий том Записок НТШ. Одночасно вчений готував до друку свою монографію «Український кодекс 1743 р. "Права по которымъ судится малороссійскій народъ", його історія, джерела та систематичний виклад змісту», брав активну участь у підготовці розділу «Право» для «Енциклопедії українознавства», працював над «Споминами», або «Повістю временних літ мого життя». З Львом Окіншевичем Яковлів мав не лише спільні наукові інтереси, а й доволі дружні стосунки. У листах Яковлів обговорював свої наукові плани, питання публікації своїх наукових розвідок, діяльність українських освітніх і наукових установ на еміграції, а також питання, пов'язані з роботою над «Енциклопедією українознавства», та проблеми переїзду його родини до США. Листування кидає світло на останній етап життя Яковліва у Європі, його діяльність у цей період і стосунки з колегами. З листів довідуємося чимало цікавих деталей про приватні і наукові взаємини вченого з багатьма членами української наукової еміграційної групи, про обставини заснування і діяльності українських наукових інституцій у Західній Європі, про долю Українського музею в Празі тощо. Ця епістолярна спадщина має непересічну цінність не лише для вивчення інтелектуальної біографії Андрія Яковліва, а й для просопографічного дослідження української наукової еміграції 40–50-х рр. XX ст.

Ключові слова: листи, Лев Окіншевич, Андрій Яковлів, Український Вільний Університет, Наукове Товариство ім. Шевченка, Український Технічно-Господарський інститут, Енциклопедія українознавства, еміграційний період.

Постать Андрія Яковліва — політичного й культурного діяча, правника, науковця, який досліджував різні аспекти історії українського права, ректора УВУ, професора Української Господарської Академії в Подєбрадах, одного із засновників Музею визвольної боротьби України у Празі, керівника правничої секції УВАН у Нью-Йорку — добре відома українським історикам права. Йому присвячено низку окремих досліджень, зокрема дисертації як істориків, так і юристів (Man′hora

2015; Petryk 2016a). Однак чи не найменш знаним і мало відображеним у літературі є повоєнний період життя й діяльності вченого.

У 1917 р. Яковлів, який на той час уже був не лише практикуючим юристом, але і автором низки наукових розвідок, був обраний членом Центральної Ради. В 1918 р. його призначили послом України в Австро-Угорщині, і відтоді аж до еміграції в 1923 р. він перебував на різних посадах на дипломатичній службі (Petryk 2011, 261-297).

На еміграції, від 1923 р., Андрій Яковлів був не менш плідним і активним, аніж у попередні роки. Ба більше, на думку А. Петрика, «еміграційний період» є найбільш насиченим у плані формування наукової спадщини Андрія Івановича» (Petryk 2016b, 103). Назавжди залишивши Україну і переїхавши до Праги, Андрій Яковлів отримав посаду доцента в Українському вільному університеті, а вже 1928 р. був обраний на посаду професора цивільного права, згодом очолив кафедру цивільного права в УВУ і перебував на цій посаді десять років (1935–1945 рр.) (Ul′ianovs′ka, Ul′ianovs′kyi 1993, 585). З 1924 р. виконував функції секретаря ректорату УВУ, перебравши посаду від професора Івана Мірчука. У 1930 та в 1944 рр. Андрія Яковліва обирали на посаду ректора УВУ (Universitas Libera Ucrainensis 2011, 166-170, 183). Одночасно Яковлів обіймав посаду професора права в Українській Господарській Академії в Подєбрадах, також певний час виконував обов'язки директора Українського наукового інституту у Варшаві[1]. У 1938 р. Яковлів став секретарем Української Могилянсько-Мазепинської Академії Наук, яка була створена постановою Ради Міністрів УНР на еміграції від 9-11 травня і мала бодай частково компенсувати втрати української науки після ліквідації ВУАН у Києві. Цю інституцію спершу очолив Степан Смаль-Стоцький, але після його смерті уже в серпні 1938 р. повноваження перебрав Іван Фещенко-Чопівський. Фактично ця наукова інституція так і не запрацювала в планованому обсязі, адже з проєктованих трьох відділів (історико-філологічного, соціально-економічного та природничо-математичного), було засновано лише відділ українознавства, який мав складатися з 24 кафедр, і тільки частина з них отримала своїх керівників. Андрій

[1] Науково-дослідна установа, яка була створена 7 лютого 1930 р. стараннями Державного центру УНР на еміграції при польському міністерстві віровизнань та освіти на підставі розпорядження уряду Польщі. З початком німецької окупації Польщі в 1939 р. Інститут припинив свою діяльність (Troshchyns′kyĭ; Kozak 2012, 59-68).

Яковлів мав керувати кафедрою історії українського права[1]. Однак процес створення УМ-МАН так і не був завершений.

Наприкінці 30-х рр. XX ст., з початком Другої світової війни, склалися нові реалії як для наукової, так і для педагогічної роботи українських учених. Про роботу УВУ в цей час Микола Шафовал писав: «Із заснуванням протекторату Богемії та Моравії Університет приєднано до німецькомовного Карлового Університету, а чеськомовний університет закрито. Попри те, керівництву Університету вдалося тоді, коли чехам було заборонене навчання, дозволити деяким чеським громадянам закінчити свою освіту в Університеті. Починаючи з 1941 р., число студентів знову зростає, що зумовлено не в останню чергу переїздом з т. зв. Генерального Губернаторства. Український Центральний Комітет у Кракові надавав численні стипендії та деякі субсидії на наукові й видавничі цілі. Це відбувалося стараннями його Голови Володимира Кубійовича. Незадовго до закінчення війни професорська колегія УВУ налічувала 20 професорів, 10 доцентів і 3 лектори і мала в своєму складі загалом 33 члени» (Shafoval 2011, 29). Проте найтяжчі випробування для професорів університету були попереду.

Наприкінці війни, в 1945 р., з наближенням до Праги радянських військ, постало питання про долю УВУ. Розмови про евакуацію університету почалися ще в лютому 1945 р. Професори поділилися на дві групи — одні хотіли залишитися у Празі, а інші на чолі з тодішнім ректором Андрієм Яковлівим виступали за евакуацію університету в іншу країну. Оскільки більшість членів адміністрації університету виявила бажання виїхати з Праги, то було проведено вибори нових представників до складу керівних органів університету. Ректором УВУ обрали Августина Волошина — колишнього президента Карпатської України і професора педагогіки, який у 1940/41 навчальному році вже

[2] Керівництво окремими кафедрами Української Могилянсько-Мазепинської Академії Наук було доручено: д-ру Ів. Раковському (кафедра антропології України), проф. В. Щербаківському (кафедра праісторії України), проф. д-ру М. Кордубі (кафедра історії України), проф. д-ру В. Сімовичу (кафедра української мови), проф. д-ру І. Зілинському (кафедра української діалектології), Ф. Колессі (кафедра української усної словесності), М. Вознякові (кафедра історії української літератури), проф. Б. Іваницькому (кафедра лісового господарства України), Ів. Фещенкові-Чопівському (кафедра техніки та промисловості України). Призначення керівників решти кафедр було відтерміновано до літа 1939 р., і мало відбутися на загальних зборах академіків. Однак ці збори не відбулися й процес створення УМ-МАН так і не був завершений (детальніше див.: Narizhnyĭ 1999, 32). Лише у 1978 р. з ініціативи славіста і професора УВУ, члена уряду УНР в екзилі Ярослава Рудницького діяльність УМ-МАН було відновлено. А після того, коли в 1992 р. в Києві відродили Києво-Могилянську академію, Ярослав Рудницький передав останній все майно, архів і видання УМ-МАН, а також склав грошову пожертву (Koval′chuk, Maĭdan 2012, 354).

виконував адміністративні функції в університеті — був продеканом філософського факультету (Universitas Libera Ucrainensis 2011, 29 179, 184). Однак щойно в Прагу ввійшли радянські війська, Августин Волошин і частина його колег були арештовані. Сам Волошин потрапив до відділу СМЕРШ 21 травня 1945 р., а вже 19 липня помер у московській Бутирці, за офіційною версією «від паралічу серця». Микола Шафовал наводить спогади Василя Проходи з його листа до Василя Іваниса: «коли він (В. Прохода) сидів у Лук'янівській в'язниці у Києві, то у 2 пол. 1945 р. з Праги до Києва прибув літак з 50 ув'язненими українцями — співробітниками Університету. Усі були приречені. Їм усім судилася трагічна доля. Наприклад, останнього секретаря Університету в Празі Миколу Росіневича було задушено в тюрмі» (Shafoval 2011, 30). Університетську бібліотеку і архів було конфісковано і разом із вцілілими експонатами і матеріалами Музею визвольної боротьби України, що був створений при УВУ в 1925 р. з ініціативи керівництва Української Галицької Армії (детальніше див.: Fedorova 2010b 105-106), було вивезено до СРСР. Підсумовуючи цей етап розвитку УВУ, Микола Шафовал зауважив: «Бачення останнього ректора Празького періоду виявилося утопічним. Університет було дослівно ліквідовано радянською окупаційною владою, його працівників ув'язнено, а усі цінні речі знищено, розкрадено або перевезено до СРСР, у тому числі особисті справи і архівні документи. Здавалося, що Університет приречений на занепад, але ідею важко знищити. Університет був на порозі нового етапу і його рятівний берег називався Мюнхен» (Shafoval 2011, 30). Виглядає, що рішення частини викладачів УВУ виїхати з Праги було логічним і правильним, саме це дало можливість зберегти університет, хоч і почасти в новому складі.

Як зазначалося вище, частина професорів УВУ, зокрема Андрій Яковлів, переїхали з Праги до Баварії, де в той час зібралося чимало різних біженців. За підрахунками дослідників, у Німеччині й Австрії в таборах ДіПі після Другої світової війни було приблизно 250 тис. українців, серед яких чимало вчителів, письменників, журналістів і понад 200 науковців (Kobchenko 2016, 26). Варто зауважити, що в УВУ, не плануючи його ліквідацію в Чехії, намагалися зберегти зв'язок з тими особами, які залишали Прагу, тому, коли частина професорів університету вирішила переїхати, їм видали посвідки про тимчасову відпустку, окрім того, вони зобов'язалися повернутися до УВУ на першу ж вимогу (Див.: Vidnians′kyi 2019, 719-721). Яковлів, як і більшість його колег, потрапив до американської окупаціної зони. У місті Пляттинг він був легко поранений, і на цьому тлі загострилися

інші його хвороби, унаслідок чого наслідок, Яковлів потрапив до шпиталю. Історик з болем, проте й з певним гумором згадував про цей важкий для нього час: «Виїхали ми з Праги потягом о 2 годині ранку 18.IV.1945, прямуючи через Пільзен-Домазлиці-Фурт-Регензбург до Авсбурґу або до Мюнхена. Але доїхали з трьома пересадками тільки до Пільзена. В Пільзені залізничний двірець і залізниця були вже розбиті літаками, потяги не ходили й тому довелося нам, переночувавши в готелі та ще два алярми перебувши, тікати з Пільзена далі вже на возі. Так було й далі, то на конях, то пішки за возом, що віз речі, добрались ми за 4-ри дні до Домазлиць, прикордонній станції з Баварією. Тут дістали порожнього майже великого військового каміона, що їхав в напрямі на Фурт і Регензбург. Віз він нас 14-ть годин, нігде майже не спиняючись, та довіз до маленької рибальської оселі за Дунаєм, бо дороги на Регензбург були вже закриті. Тоді я вже такий був хворий, що ледве зліз з возу та впав непритомний на солому в стодолі. Цієї ночі пропав десь з каміона мій чемодан, в якому я, між іншими речами, віз колекцію поштових марок, вартістю щонайменше сто тисяч чеських корон. Це була моя валюта закордонна, на яку мав жити на чужині. На другий день звідси забрав нас німецький старшина своїм автом та привіз до невеликого міста — Плятінга, на березі р. Ізера, в 12 кілометрах від Дунаю, в Баварії. Тут ми й вирішили чекати американської армії, що була вже недалеко. Примістились ми в будинку, що був пристосований для німецьких вояків, Англійського Інституту, так звалась школа для дівчат з пансіонатом, що удержував німецький жіночий монастирь. Будинок був порожній, як ми приїхали, бо німецьке піше військо вже покинуло Плятінґ. Це було 24. IV., якраз через тиждень, як ми виїхали з Праги. Фронт потроху наближався, літають літаки й бомбардують околиці, чути гармати. Німецьке військо одступає та взриває мости через Дунай. Часто доводиться ховатись в крит і ночувати там. Нарешті 28. IV. фронт докотився до нас: в Плятінг увійшли американські легкі передові відділи танків знаменитої 3-ої армії. Німецьке військо покинуло місто, тільки СС, ще одступаючи, одстрілювались од американських танків. Боїв в самому місті не було, місто здалося і всюди вивішено білі прапори. По цьому й був кінець боїв і війни для Плятингу. Ще й тепер стоїть перед моїма очима така картина: я сижу ранком в кімнаті за столом і пишу «Дневник», за вікном, у садку стоять амер[иканські] танки й стріляють по німцях, що поховались десь в болотах та лісках вздовж річки. Так безпечно, на наше щастя, перекотився через наші голови бойовий фронт цієї страшної війни. Але я таки удостоївся ранення в цій війні. Того ж дня увечері несподівано німці почали

відповідати гарматами танкам і перший же набой гарматний якраз влучив у наш дім та розірвався на першому поверсі, як раз над моїм ліжком, де я лежав, зі стелі падали омітка-шматки порядні вапна, яке мене обсипало та поранило злегка два пальці на лівій руці й на лівому виску біля ока. Я вже думав, що цілий дім валиться, так було несподівано. Намазали мені йодом поранені місця, перев'язали руку, та й по всьому. В місті німецькі гармати розбили кілька домів, забили трьох дітей і кілька дорослих своїх же земляків, а на близькому селі розбили монастирську церкву, де сховались щось з 30-ть сестер нашого монастиря і 6-ть з них забили…» (Iakovliv 2007, 103-104). Жалю додавав той факт, що дружина і донька вченого залишалися у Празі.

27 липня 1945 р. Андрій Яковлів переїхав до Регенсбурга. Тоді ж, в липні 1945 р., американська окупаційна влада дала дозвіл на відкриття у місті Українського Технічно-Господарського Інституту (УТГІ) у складі п'яти факультетів: економічного, інженерного, лісового, ветеринарного та фармацевтичного. Тут на короткий час влаштувався і Андрій Яковлів, став викладати в УТГІ курси про цивільне та торговельне право, а також про цивільний процес. В перші чотири повоєнні роки в інституті, який був організований за зразком вищих політехнічних шкіл, в аудиторному навчанні був задіяний 191 викладач, а до літа 1949 р. тут завершили навчання 185 слухачів (Kobchenko 2016, 27).

При тому УТГІ залишався бідною і маргінальною інституцією, яка хоч і виконувала важливу роль, але була здебільшого орієнтована на українську еміграцію, зокрема з таборів ДіПі (про життя українців у таборах ДіПі див.: Podobied 2018). Джерелами існування як викладачів, так і слухачів інституту була допомога від організацій, які мали своїм завданням підтримувати біженців і тимчасово переміщених осіб. Полягала вона, крім іншого, в наданні житла, одягу, харчів професорам та слухачам. Фінанси ж надходили здебільшого від плати за навчання та пожертв. В 1947 р. було відновлено роботу Товариства підтримки Української Господарської Академії (УГА)[1], завданням якого було збирання коштів на користь інституту і його студентів у середовищі української громади. Зрозуміло, що така праця не могла вповні задовільнити Андрія Яковліва — на той час відомого вченого (Kobchenko 2016, 28). Тож, влаштувавшись в УТГІ, він і далі провадив пошуки нових можливостей для продовження своєї наукової і педагогічної діяльності.

[1] Товариство підтримки Української Господарської Академії виникло в 1931 р. для розв'язання проблем фінансування навчального закладу і для порятунку його від ліквідації, яка мала відбутися відповідно до рішення в 1935 р. Перші збори товариства відбулися 20 червня 1931 р., головою Товариства став професор Б. Матюшенко. Детальніше див.: Rohovyї 2007, 134-141.

10 серпня 1945 р. до Регенсбурга переїхала донька Андрія Яковліва зі своїм чоловіком Олександром Тимошенком. У цей час професор листовно зв'язався з сином Юрієм, який жив з родиною у Бельгії. Останній вдався до міністерства закордонних справ з проханням про дозвіл на переїзд до нього батька. Однак спершу, за два-три дні до одержання відомостей, де саме перебуває батько, Юрій Андрійович дізнався від інженера Дмитра Андрієвського[1] (котрий, повертаючись з Німеччини додому, заїхав до нього в Брюссель), що Андрій Іванович помер на початку травня в Празі і що про це було повідомлення в часописах. Проте, як писав згодом сам А. Яковлів, насправді інформація, яка дійшла до Андрієвського, була не про нього, а про попереднього ректора УВУ, проф. Олександра Колессу, який справді помер в Празі 9 травня (Iakovliv 2007, 105).

Незабаром бельгійська влада все ж дала дозвіл на переїзд А. Яковліва до сина, і у вересні 1945 р. донька перевезла батька до Бельгії. Сам Андрій Іванович згадував про це так: «Пам'ятного дня 10 серпня у вечері — несподівана радість: приїхала до Інституту моя дочка, Галя, з зятем, Олесем Тимошенком: вона добралась аж до Франкфурту і звідти поїхала по Баварії мене шукати. Була в Авсбургу, Мюнхені, Плятингу і нарешті знайшла мене в Регензбургу. Відпочили вони тут в Реґензбурґу, підгодувались добре, а потім я з ними, добувши дозвіл, виїхали до Франкфурту 23 серпня потягом, що віз різних збігців та поворотчиків додому чехів, поляків, словаків тощо під командою американського старшини й охорони. Приїхали до Франкфурту увечері 24 серпня. Тут треба було поробити багато різних формальностей, щоб добути дозвіл їхати з групою репатріянтів бельгійців до Бельгії. Допоміг нам багато бельгійських зв'язків старшина при американській головній команді, а також і американці. Дочка згодилась відвезти мене, старого й хворого, аж до Бельгії. Нарешті, 7 вересня пустились ми з Галею в останню подорож, теж не легку, кружною дорогою через Ґаґен-Дуссельдорф-Ахен. В Ахені переночували в англійському концентраційному лагері, добре влаштованому, 9 серпня[2], а на другий день по обіді нас повезли

[1] Андрієвський Дмитро (27.09.1893–30.08.1976) — один з ідеологів українського націоналізму, політичний діяч, публіцист. За фахом інженер. Працював у складі дипломатичної місії Української Народної Республіки у Швеції, був там в 1921 р. консулом УНР. Від 1922 р. жив у Брюсселі, брав участь у різних громадських організаціях, в 1927 р. обраний до складу проводу українських націоналістів (ПУН). Учасник установчого Конгресу ОУН (1929 р.). Після розколу ОУН в 1940 р. став одним із лідерів мельниківського крила організації. В 1944 р. був ув'язнений нацистами і відправлений до концтабору в Бреці. Від 1948 р. — член Української національної ради та її виконавчого органу. Помер у Німеччині, в 2010 р. його останки були перенесені до Львова і поховані на Личаківському цвинтарі (Pryluts′kyĭ 2003, 82).

[2] Очевидно, тут автор спогадів припустився помилки, і йдеться про перші числа вересня.

англійськими каміонами до Бельгії, на збірну, станицю в Льєжі. Тут знов треба було перейти через різні контрольні органи та виконати формальности аж до лікарського огляду включно (правда чисто формального). Тим часом дочка зателефонувала до сина, що живе в 60-ти кілометрах від Льєжу, він приїхав автом і забрав нас до себе. У вечері 10 серпня 1945 року, після 5-ти місячного скитання по Німеччині, я вечеряв у сина й спав в доброму ліжку» (Iakovliv 2007, 105). На цьому сюжеті закінчуються спогади Андрія Яковліва, які охоплюють час від вересня 1939 — до кінця серпня 1945 рр. (Matiash 2007, 78).

До того часу в Бельгії була відносно добре налагоджена робота різноманітних еміграційних установ. Симон Наріжний, описуючи культурні здобутки української еміграції за 1919–1939 рр., зазначав: «Ще в липні 1919 р. у Лієжі заснувалася «Українська рада в Бельгії», завданням якої було, між іншим, і ознайомлювати бельгійське громадянство з українськими справами… Українська громада в Брюсселі (Бельгія) впоряджала свята, концерти, брала участь у Всесвітньому технічному Конгресі в Брюсселі. Товариство українських вояків у Бельгії заснувалося в червні 1934 р. з трьома відділами — Лієж, Серенг та Брюссель. Українські військові організації у Бельгії були й раніше. Була тут Українська військова місія в 1920–21 рр.; в роках 1926–27 існувала при Лієжській українській громаді старшинська секція. Приїздили сюди інтерновані в таборах українці на роботу. Т-во брало участь в ріжних церемоніях бельгійських комбатантів, почало в 1935 р. видавати свій орган «Вояк», опікуватися українською секцією при Королівському Військовому Музеї у Брюсселі, заходжувалися біля створення федерації українських комбатантів. Український відділ при Королівському Військовому Музеї в Брюсселі відкритий 10.V. 1931 р. Влаштований заходами української колонії в Брюсселі, зібрано в ньому пам'ятки визвольної боротьби 1918–20 рр. Перед тим українські емігранти в Брюсселі заснували українську секцію в Світовім Музеї в Брюсселі» (Narizhnyi 1999, 126-127). Однак при тому умов для наукової роботи українського вченого в Бельгії було не так багато.

Саме в цей час відбувається активне листування Андрія Яковліва з Львом Окіншевичем. Добрі й доволі дружні стосунки склалися між дослідниками задовго до цього. Ще в київський період свого життя, працюючи у ВУАН, Окіншевич добре знав роботи Яковліва, і 1929 р. написав рецензію на одне з його досліджень — статтю «Договір гетьмана Богдана Хмельницького з Москвою р. 1654». Рецензія була дуже прихильною і позитивною. Уже на самому початку автор зазначав: «Яку можна дати загальну оцінку роботі А. Яковліва? Як найкращу, бо є це робота дуже сумлінна й дуже

докладна. Мало хто до нього схарактеризував приєднання 1654 р. так повно і так вдало. Мені зокрема доводиться зробити наголос на останнім слові, бо з більшістю поглядів цього вченого на даний предмет я згодний і про деякі з них вже й писав. До того ж треба підкреслити спокійний та об'єктивний тон статті. А тим часом за кордоном серед і українських і російських учених-емігрантів бачимо якийсь ненормально підвищений інтерес до цієї теми і якесь упереджене її дослідження. Там забуваються при цім, що є це діла давнього минулого, яке тепер не має практичного значіння. Ця об'єктивність — позитивна риса статті А. Яковліва, і це різнить її і від статті на цю ж тему Р. Лащенка (наша рецензія на неї у з. II «Праць») і від статті Д. Одинця (рецензія у цім випускові)» (Okinshevych 1929, 520-521). Звичайно, що це лише посприяло добрим стосункам між ученими. Далі вже у воєнні та повоєнні роки була налагоджена безпосередня співпраця між ними. Лев Окіншевич в 1943 р., евакуювавшись з Києва через Львів, Станіславів, доволі складними шляхами потрапив у другій половині 1944 р. до Праги, де отримав посаду в Музеї визвольної боротьби і одночасно читав лекції в УВУ (Padokh 1985, 34). Імовірно, саме тоді стосунки між Окіншевичем і Яковлівим вийшли на новий рівень. Тим паче, що вже 1945 р. і один, і другий евакуювалися до Баварії. В 1948 р., до 76-ї річниці з дня народження Андрія Яковліва, Лев Окіншевич опублікував у журналі «Сьогочасне й минуле» окрему статтю про вченого (Okinshevych 1948b, 102-107). Яковлів не міг не оцінити цей жест.

Час у Бельгії для Андрія Івановича був надзвичайно складний, він хворів, але, попри труднощі зі здоров'ям, намагався знайти роботу. Одним із способів підробітку було впорядкування паперів і підготовка до друку незавершеної книги В'ячеслава Прокоповича[1]. Таку пропозицію, судячи з листа до Окіншевича від 29.9.1947 р., зробила Андрієві Яковліву вдова автора. Щоправда, Яковлів нічого не згадує про матеріальну вигоду з цієї праці.

У цей час дослідник намагається знайти можливість продовжити викладацьку діяльність, якій він присвятив чимало років свого життя.

---

1 Прокопович В'ячеслав Костянтинович (10.04.1881–07.06.1942) — український громадський, політичний та державний діяч, історик, публіцист. З 1905 р. член Української радикально-демократичної партії, від 1907 — Товариства українських поступовців. Один із засновників Української партії соціалістів-федералістів. Член Центральної Ради. Прем'єр-міністр УНР (26 травня — 14 вересня 1920). Після падіння Директорії перебував на території Польщі в таборі для інтернованих формувань Армії УНР. В 1924 р. емігрував до Франції, на еміграції був одним з найближчих соратників Петлюри, видавав часопис «Тризуб». В 1925 р. був одним із ініціаторів організації Українського академічного комітету в Празі. Помер в 1942 р. під Парижем (Ostashko 2012, 26-27).

Почасти йому це вдалося. Насамперед Яковлів не хоче розривати зв'язки з УВУ, просить зарахувати «в число професорів на відпустці, що відповідає останньому протоколу Сенату УВУ в Празі, додавши: «із за хвороби», бо й це буде чиста правда» (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 4). Про це він пише в тому ж листі до Льва Окіншевича від 9 вересня 1947 р. До викладання в УВУ він тоді не зміг повернутися, але уже 1 грудня 1947 р. йому було присвоєно звання почесного доктора УВУ (Universitas Libera Ucrainensis 2011, 506).

Водночас, листуючись з професорами УВУ, Яковлів шукає роботу поза його стінами. Зокрема в листі від 29 квітня 1948 р. він писав до Окіншевича: «18 квітня мав приємність виступати в Лувені перед авдиторією наших студентів Лувенського у-ту, читав їм, на запрошення реферат на тему: «Історичні традиції української державности». Було більше 5-ти слухачів (всіх студентів — 58). Мають дуже гарне, добре умебльоване помешкання «Студ. Дім» з інтернатом, там же добре годуються і виглядають пристойно. Веду з ними переговори, щоб з початку нового акад. року прочитати їм курс внутрішньої історії України, в тому числі й історії укр. права, про яке вони мало чули. Буду дуже задоволений, якщо вдасться поновити тут свою професорську чинність. Бо вже почуваю, що дуже скучив за авдиторією» (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 8v).

Попри те, що сам Яковлів шукав викладацьку посаду й намагався налагодити співпрацю з котроюсь з українських освітніх інституцій, він доволі негативно оцінював активну діяльність українських вчених по відновленню роботи різного ґатунку «вищих шкіл». Водночас налагодження роботи УВУ він оцінював дуже високо. У вересні 1947 р. Яковлів писав з цього приводу до Льва Окіншевича: «Приємно було довідатися, що наш Університет відновив свою чинність та працює так успішно. Але крім нашого У-ту виникли й приватні два У-ти, як повідомляєте проф. Мартоса та проф. Герасимчука. Що це за у-ти? Яка їх фізіономія й наукова якість? Дивне явище! На один у-т не вистачає професорів, щоб обсадити усі катедри, а ось яка розкіш, з'явилися ще два «університети». Це — стара, дурна практика, що має свій початок ще з Праги: творити паралельні школи та роздавати професорські титули. Сумно!» (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 4).

Певною мірою Яковлів мав рацію, бо вже наприкінці 40-х років на еміграції, окрім низки українських наукових установ, почали роботу кілька вищих освітніх закладів. Серед них Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ) (Регенсбург, червень 1945 р.); Українська Висока Економічна Школа (Мюнхен, серпень 1945);

Український Вільний Університет (Мюнхен, листопад 1945); Греко-Католицька Духовна Семінарія (Баварія, листопад 1945); Богословська Педагогічна Академія УАПЦ (Мюнхен, листопад 1945) (Vynar 2007, 64). З другого боку, така практика давала можливість численним емігрантам-науковцям вижити, обіймаючи посади в цих установах, а майбутнім студентам, тим, хто опинився в Німеччині й шукав нових можливостей, — здобути кваліфікацію. Проте кількість цих освітніх установ і нестача кадрів, не могли не позначитися на якості їхньої роботи.

У листах Андрій Яковлів ділиться з Львом Окіншевичем своїми науковими планами, обговорює можливість перевидання курсів лекцій та видання монографії «Український кодекс 1743 р. “Права по которымъ судится малороссійскій народъ”, його історія, джерела та систематичний виклад змісту». Підготовку цієї роботи Яковлів розпочав ще у празький період своєї діяльності (Iakovliv 1939, 70-80), однак воєнні перипетії зупинили роботу, і лише в кінці 40-х рр. з’явилася можливість повернутися до питання її видання. В листі до Окіншевича від 21.X.1947 р. Яковлів обґрунтовував важливість публікації свого дослідження: «…я дуже бажав би видрукувати частину моєї монографії про кодекс 1743 року, в якій подано систематичний виклад змісту цього пам’ятника українського права. З огляду на те, що закордоном нігде нема видання проф. Кистяковського, цей виклад міг би до певної міри замінити повний текст кодексу і дав би матеріял для студій. Я міг би передрукувати виклад з моєї монографії та додати вступ, в якому дав би історію тексту, праць кодифікаційної комісії коротко. Якби УВУ згодився надрукувати, хоч би на ціклостилі, цю працю, то я був би дуже задоволений, що хоч частина моєї праці буде використана слухачами нашого УВУ» (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 5). Показово, що саме в цей час виходить низка робіт в рамках УВУ щодо історії українського права. Це і книги М. Чубатого (Chubatyi 1947), і дослідження Л. Окіншевича (Okinshevych 1946; Okinshevych 1948a) та Я. Падоха (Padokh 1947a; Padokh 1949).

Плани Яковліва були втілені в життя. Виданням його монографії заопікувався Володимир Кубійович. Яковлів у листі до Льва Окіншевича від 24 червня 1948 р. писав: «Я вже дістав відповідь від проф. Кубійовича, який пише мені, що монографію вже переслано до друкарні і що вона за кілька місяців, як ніщо не перешкодить, вийде з друку. Отже ця справа теж вже полагоджена. Сподіваюся, що ще діжду побачити цю мою, може, й останню велику працю в друку» (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 7). Щоправда, видання книжки просувалося непросто. Станом на 8 жовтня 1948 р. Яковлів уже сумнівався, чи монографія друкується, чи друк припинили (SSSA NY, Fond Leva

Okinshevycha, spr. 1, 13). А 10 листопада Яковлів листовно звертається до Льва Олександровича з проханням, пов'язаним із виходом своєї монографії: «Сьогодні одержав од проф. Кубійовича приємну звістку, що мій «Кодекс» вже друкується, три перші аркуші вже готові і що «з кінцем цього місяця книжка може бути видрукована». Тільки просить негайно вислати резюме, якого друкарня вимагає до 15.XI. Тим часом я про резюме забув і не написав його, а тепер вже запізно писати, Кубійович радить, що евентуально можна, як резюме, вмістити вислане НТШ і Вам моє «Звідомлення» про «Кодекс». Я йому сьогодні одповів літунською поштою, що спеціяльного «резюме» я не написав, бо забув, та що згожуюся, щоб надрукували моє «Звідомлення», що було зачитано на засіданні Секції, тільки, розуміється, з відповідними змінами, що ці зміни найкраще може зробити проф. Окіншевич, якого я прошу через Вас (Кубійовича) взяти на себе цю працю і якому я окремо напишу. Отож сьогодні ж і пишу Вам та звертаюсь до Вас з великим проханням про цю товариську послугу мені. Я зробив би це й сам, так не маю в себе копії «Звідомлення»: одну копію, що мав, я вислав Вам. Гадаю, що не буде Вам багато праці застосувати це «Звідомлення», як «Резюме» до книжки. Доведеться лише змінити вступ та вилучити місця, де вміщено оцінку праці, та й годі. Переписувати не потрібно, бо його будуть ще перекладати на анг. та німецьку мови. Добре також, що є два примірники «Звідомлення» в Мюнхені — у Вас і в НТШ. Проф. Кубійович пише, що розмір «Резюме» може бути «від кількох сторінок до 10-12-ти». Отже і з цього боку перешкод немає. На мою думку, можна «Звідомлення» значно скоротити. Дуже прошу Вас, дорогий Товаришу, допомогти мені в цій справі. Бо коли б я засів писати нове «Резюме», то це б забрало багато часу, бо я не маю навіть черновика в себе, десь закинувся або я знищив» (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 15). Згадана вище монографія Андрія Яковліва побачила світ в 1949 р., і в одному із листів від 9 червня цього ж року він просив Окіншевича, щоб той нагадав Кубійовичу про прохання від автора, висловлене йому листовно, надіслати ще 10 примірників книжки, окрім 10 уже надісланих раніше, бо Яковліву було потрібно ще розіслати примірники, так би мовити, «від «автора» (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 25).

Яковлів бере активну участь у роботі над Енцикопедією українознавства, ідея створення якої з'являється у повоєнні роки через брак синтетичних праць про Україну. Розпочато роботу над цим виданням спершу в Мюнхені в 1948 р., тут було зредаговано три томи енциклопедії. Проте вже в 1952 р., через фінансові труднощі і переїзд багатьох українських учених за океан, роботу над цим проєктом було

перенесено до Франції, де стараннями єпископа Івана Бучка куплено будинок у Сарселі коло Парижа, і туди перемістився європейський осередок НТШ. Редакцію очолювали Володимир Кубійович та Зенон Кузеля. Саме В. Кубійович був не лише ініціатором написання і видання ЕУ, але і дбав про організацію редакційної колегії, укладання програми, вибір авторського колективу, про фінансову базу видання. До роботи над ЕУ було залучено понад 120 осіб, серед яких були історики та правники (Zhukovs′kyi 2009, 16). Робота просувалася непросто, викликала численні дискусії[1], і Андрій Яковлів брав у цьому дуже активну участь, що видно з його листа до Володимира Кубійовича від 12 квітня 1949 р., копія якого була надіслана до Льва Окіншевича (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 23-24).

Приблизно в той самий час Андрій Яковлів взявся за написання спогадів, які, як виглядає з листів до Окіншевича, спершу не мав намір публікувати. «Здоров'я моє трохи покращилось, і я, поки що, використовую його на написання «Повісті временних літ мого життя», яку хочу залишити своїм дітям. Сам я родом з Чигирина, то ж маю матеріал цікавий з моїх дитячих літ. Але пишу книгу «pro domo sua» не для опублікування. А може деякі уривки і можна буде опублікувати після мого від'їзду «на той світ». Побачу, як напишеться ця моя «Повість» (24 червня 1948 р.) (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 7v). Вочевидь, ця робота над написанням спогадів стала дуже важливою для А. Яковліва, бо в наступних листах він неодноразово повертався до цієї теми, наприклад, у листі від 8 жовтня 1948 р.: «Цілий вересень місяць писав і переписував на машині «Спомини». Вже написав біля 200 сторінок машинового друку, але дійшов тільки до 16-го року свого життя. «Спомини» призначаються для моїх дітей (для сина й 2-х дочок), то ж подано багато де чого, що для них буде цікавим, але, може не цікавим для стороннього читача. Хоч вмістив у «Споминах» опис життя в Чигирині й Черкасах, яке воно було 60 літ тому, і якого там вже нема й ніколи не буде. То вже діти нехай вирішать, чи треба буде опублікувати «Спомини» чи ні. Здаюся на їх рішення… Тепер найбільше часу присвячую писанню «Споминів», поспішаю, бо багацько ще лишилося матеріалу, і то важливішого й ціннішого для загалу, ніж той, який вже використав на 200 сторінках» (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 13-13v). Імовірно, що з часом Андрій Яковлів уже розраховував на прижиттєву публікацію своїх спогадів.

[1] Детальніше про створення Енциклопедії українознавства див.: Zhukovs′kyĭ 2009, 14-22; Pylypchuk, R., Feshchenko, N. 2015, 128-131; *Z laboratoriĭ tvorennia* 2018.

Одночасно з творчою діяльністю і до пошуків можливостей для викладацької роботи в Європі, Андрій Яковлів намагався організувати переїзд своєї родини до США. Він веде активне листування з цього приводу з М. Чубатим, про що повідомляв в одному з листів до Льва Окіншевича. Однак з низки причин, як виглядає з листування, суб'єктивного характеру (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 15-16), з переїздом наприкінці 40-х рр. не склалося. На межі 40–50-х рр. учений переживив складний час — він продовжував хворіти, про що він згадує в одному з листів до Льва Окіншевича: «…захворів на ішіас в правій нозі, так що тяжко мені було рухатись в хаті. Тільки тепер знов «урухомився»…» (9.06.1949 р.) (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 25). Тоді ж померла дружина вченого, про що в листі від 18 лютого 1951 р. до Наталі Полонської-Василенко написав з Парижа Ілько-Борщак: «…Окіншевич писав до мене, шо бідний Яковлів утратив свою дружину й сам був хворий» (TsDAZU, f. 48, op. 2, spr. 25, ark. 4). Саме в цей час Яковлів налагодив співпрацю з українцями у Франції. Він входить до колективу часопису «Україна»[1], з яким співпрацювали Н. Полонська-Василенко, І. Борщак, Б. Крупницький та інші відомі вчені (Petryk 2016a, 160). Наприкінці 40-х рр. XX ст. у середовищі професорів УВУ виникла ідея перенести його діяльність до Франції. Промотором її був Володимир Кубійович, про що пише в листі від 4 жовтня 1948 р. Дмитро Дорошенко (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 12). Тоді ж Ілько Борщак переконував Окіншевича переїхати до Франції (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 19)[2], де створювався осередок української науки. Тут Кубійович почав видавати «Енциклопедію українознавства», задіявши Яковліва, як і Окіншевича до цього мегапроєкту, про що також ідеться в листуванні між дослідниками (SSSA NY, Fond Leva

[1] В одному з листів до Окіншевича Ілько Борщак оцінював діяльність часопису так: «Ви не можете уявити собі кількість листів, що їх дістаю з гратулюванням за те, що «Україна» змагається з українським дурницями. Ці листи — це цікаво — надходять не лише від так званих «кваліфікованих» людей, але й від пересічного читача. Як не дивуватися, знаючи, що цього читача роками отруювали різними дурницями» (ASSS NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1: Lystuvannia 1943-1950, 84-84 зв.).

[2] Притому в тому ж таки листі до Льва Окіншевича Борщак підкреслює своє розчарування і знеохочення до співпраці з українцями: «Ваша характеристика українського так званого політичного життя (кажу «так званого», бо я взагалі не вірю в якесь політичне життя на еміграції) мене не здивовала. Тут теж саме й так воно завжди було ось вже 30 років за моєї еміграції. Тому я вже 20 років як відійшов од усього й ніколи не приступлю. Колись я піддержував Україну Скрипника, Грушевського, але коли це не з нашої вини луснуло, я назавжди сказав «досить». Українців я тут мало бачу, вони не цікаві і нелояльні. Зустрічаюся з 2-3 українцями» (ASSS NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1: Lystuvannia 1943-1950, 19v.)

Okinshevycha, spr. 1, 23-24). Але для багатьох українських професорів ідея переїзду за океан виявилася привабливішою. Можливо тому, що з Європи не такими очевидними були ті труднощі, з якими стикалися емігранти різного рівня в Америці.

Лише в 1952 р. Яковлів зміг переїхати до США. Тут він одразу долучився до роботи наукової громади. Українське наукове товариство в Нью-Йорку урочисто вітало вченого. 9 серпня в приміщенні УВАН відбулася зустріч з відомим професором українських громадських, політичних і наукових діячів, які жили в США. Загалом на цю зустріч прийшли 30 осіб, серед яких було чимало тих, з якими Яковлів спілкувався ще в Європі (Man′hora 2020, 94).

У Нью-Йорку Яковлів, попри поважний вік — 80 років, надалі брав активну участь у роботі емігрантських наукових установ, які давали можливість українським вченим не втрачати зв'язок зі своїм фахом. Він співпрацював з НТШ Америки, друкував роботи в «Анналах УВАН». В останні роки він був головою Юридичної секції Української академії мистецтв і наук в США, співпрацював з Товариством українських правників тощо. В цей період вийшли друком кілька наукових праць ученого (Iakovliv 1952, 532-534; Iakovliv 1954). Проте час був невблаганний. Андрій Яковлів помер 14 липня 1955 року в Нью-Йорку. Поховали вченого на православному цвинтарі Саут-Баунд-Брук (Petryk 2016a, 108). Лев Окіншевич листовно висловив співчуття рідним померлого і отримав відповідь від доньки Андрія Яковліва — Галини Яковлівої-Тимошенко. Її лист було датовано 21 травня 1955 р. (SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 1, 190).

Листування між Андрієм Яковлівим і Львом Окіншевичем кидає світло на останній етап життя вченого у Європі, на його діяльність в цей період і на його стосунки з колегами. З цих листів довідуємося чимало цікавих деталей про приватні й наукові взаємини між багатьма членами української наукової еміграційної групи. Отже, ця епістолярна спадщина має непересічну цінність для створення не лише комплексного портрета Андрія Яковліва, але і для просопографічного дослідження української наукової еміграції 40–50-х рр. XX ст.

***

У 1947 р. у США було відновлено діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ). Центральний осідок організації в Америці базується в Нью-Йорку, де, власне, і зберігається архів НТШ. Там же міститься фонд Льва Окіншевича, українського правознавця, співробітника ВУАН і декана правничого факультету УВУ в Мюнхені, активного члена НТШ

Америки, співробітника Бібліотеки Конгресу США. Фонд складається з одинадцяти папок, матеріали не систематизовані й не описані. Значна частина збережених там матеріалів — листи до Льва Окіншевича і до його дружини від відомих українських та білоруських діячів науки і культури, серед яких був і Андрій Яковлів.

У публікації листів максимально зберігаємо мову оригіналу, не використовуючи апострофа, але виправляючи очевидні друкарські похибки. Підкреслення і закреслення в тексті належать авторові листів. Рукописні вставки позначаємо примітками у підрядковому тексті.

Скорочення:

h.c. – honoris causa

У-ту – університету

т-ва – товариства

УНР (У.Н.Р.) – Українська Народна Республіка

УТГІ – Український Технічно-Господарський Інститут

УВУ (У.В.У.) – Український Вільний Університет

НТШ – Наукове Товариство ім. Шевченка

УВАН – Українська Вільна Академія Наук.

Ч.С.Р. – Чехословацька республіка.

Об'єдн. Укр.-Амер. Доп. К-т у Філадельфії – Об'єднаний (Злучений) Українсько-Американський Допомоговий Комітет у Філадельфії.

Листи Андрія Яковліва до Льва Окіншевича

№ 1

29.9.1947

Високоповажний Пане Декане!

Дуже дякую Вам за В[ашого] листа з 20.8, якого я одержав 4.9. Приємно було довідатися, що наш Університет відновив свою чинність та працює так успішно[1]. Але крім нашого У-ту виникли й приватні два У-ти, як

[1] Професори УВУ, які переїхали до Мюнхена, ініціювали відновлення УВУ. Головним промотором справи став В. М. Щербаківський. Наталя Полонська-Василенко згадувала: «Перші професорські збори відбулися в помешканні удови професора С. Томашівського, пані Марії Томашівської, на Йоганнплятц. Там же відбувалися перші виклади. Ректором УВУ було обрано проф. В. Щербаківського, деканом філософського факультету проф. І. Мірчука, правничого — проф. Л. Окіншевича. Секретарство УВУ було доручено пані

повідомляєте проф. Мартоса та проф. Герасимчука. Що це за у-ти? Яка їх фізіономія й наукова якість? Дивне явище! На один у-т не вистачає професорів, щоб обсадити усі катедри, а ось яка розкіш, з'явилися ще два «університети». Це — стара, дурна практика, що має свій початок ще з Праги: творити паралельні школи та роздавати професорські титули. Сумно! Серед списку професорів нашого ф-ту немає І. М. Кабачкова, якому Сенат, що мав засідання в Регензбургу, надав гідність надзв. професора політ. економії. Він тепер перебуває в лагері десь недалеко від Francfurta, там де й А.М. Лівицький[1]. Прошу також і мене зарахувати в число професорів на відпустці, що відповідає останньому протоколу Сенату УВУ в Празі[2], додавши: «із за хвороби», бо й це буде чиста правда. Що торкається моєї брошюри, то Ви, певне, маєте на увазі: «Основи Конституції У.Н.Р.»[3], але я її не маю при собі. Її можна дістати з музею в Празі (має кілька примірників). Адреса музею така: Ukrajinske Museum, 22 Chodska ul., Praha XII. Československo.

Я збираюся до Парижу поїхати на 2-3 тижня. Мене запросила вдова по бл.п. Вячеславу Прокоповичу, який написав дуже цінну працю історичну з доби Гетьманщини: «Печать Малоросійсъкая», але не встиг розмістити в рукопису цитати, лишивши їх на окремих листочках.

М. Томашівській. До кінця 1945 р. було вже оформлено заснування УВУ. Керівництво УВУ почало шукати правної підтримки з боку влади. Баварська влада і окупаційна американська поставилися прихильно до ідеї відновлення УВУ, але матеріально нічим не могли підтримати. УВУ було здане тільки на власні ресурси. Проте важливе значення мало те, що Баварське міністерство приділило УВУ приміщення в будинку школи на Версайлерштрассе. Там було приміщено й канцелярію і кілька авдиторій, і бібліотеку. Чутки про відновлення УВУ швидко поширилися по таборах, де скупчувалася молодь, і вже з кінця 1945 р. до УВУ вступали студенти: серед них були кол. празькі студенти, що не встигли закінчити курсу, а також багато з «остівської молоді», яка не повернулася «на родіну». Матеріальне становище їх було тяжке» (Polons′ka-Vasylenko 1971, 21-22. Див. також: Vidnians′kyĭ 2019, 719-721).

[1] Лівицький Андрій Миколайович (1879–1954) — український громадсько-політичний діяч, правознавець, Президент УНР в екзилі (1926–1954) (детальніше див.: Vidnians′kyĭ 2019, 3-95; Pryluts′kyĭ 2009, 199-200; Reshetchenko 2018, 111-123).

[2] В 1945 р., коли частина професорів УВУ вирішила залишити Прагу, щоб не розривати зв'язків з університетом, їм видали посвідки про тимчасову відпустку, окрім того, вони зобов'язалися повернутися до УВУ на першу ж вимогу (Vidnians′kyĭ 2019, 719-721). Саме про це рішення Сенату УВУ згадує у листі А. Яковлів.

[3] Ідеться про брошуру: Яковлів А. Основи Конституції У.Н.Р. — Париж, 1935. До цього видання увійшли дві статті автора — «Основи Конституції У.Н.Р.» та «До питання про легальність уряду У.Н.Р.», які вперше були опубліковані в 1928 р. в тижневику «Тризуб», заснованому з ініціативи Симона Петлюри 1925 р.. «Тризуб» виходив у Парижі до 1940 р. і був неофіційним органом УНР. Першим редактором був В'ячеслав Прокопович. Після тривалої перерви у 1960 р. часопис був відновлений у Нью-Йорку, де виходив уже раз на два тижні (Ias′ 2013, 151; Mavrin 2010, 346-356; Tymoshyk-Sudarykova 2013, 403).

Вдова не знає, як ці цитати розмістити. Але хоче видати працю друком[1]. Тому, що я знаю цю працю, які джерела її, плян і т.д., то я, не дивлячись на хворобу (від місця, де я живу, до Парижу їзди всього махімум 6 год. прямим потягом), згодився допомогти вдові, в пам'ять мого приятеля – В. Прок. Тепер чекаю на франц. візу. Як буду в Парижі, то візьму один примірник брошюри і перешлю Вам. Там знайдете не тільки відповідні закони, але й тлумачення їх. Отже Ви вже продовжуєте свої лекції з історії держ. права. А я можу виготовити короткі лекції по історії цив. і карного права, судового устрою й судівництва доби Гетьманщини (1648–1769) та після Гетьманської (1769–1835). Матеріял маю.

До Наук. Т-ва ім. Шевченка[2] буду писати. Маю вже цілком готовий до друку Манускрипт, тільки чи можна його передати до Мюнхену, не знаю.

Під цей час зайнятий писанням рецензії на дисертацію Отця Д-ра Максима Германюка[3], який в липні цього року прилюдно боронив її на зборах професорів Лувенського Катол. У-ту та був промований Магістром Теології — найвища наукова гідність, яку може дати цей у-т. Тема дисертації (на франц. мові 493 стор. друку): La Parabole Evangelique — Євангельска притча. Автор займається дослідом, чому І. Хр. проповідував притчами? Як бачите, тема не торкається канонічних різниць правосл. і католицької церкви, і тому сталося так, що рецензент-православний пише рецензію на працю греко-католика. Але тут немає кому написати рецензію, яка потрібна, щоб і українці довідались про цю видатну працю їх земляка. О. Германюк є Д-ром теології й абсольвентом філології та історії Сходу. Це щасливе поєднання вченого теолога з філологом та істориком дуже полегшило працю автора. Можливо, що повну рецензію пришлю до Наук. Т-ва Шевченка; коротку, для звич. читача я вже написав і розішлю в часописи U.S.A. та Канади.

---

[1] Праця Прокоповича вийшла друком в 1954 р. як окремий том Записок НТШ. До неї був долучений біографічний нарис авторства Андрія Яковліва, датований 1953 р., а також вступна частина «Замість передмови автора», яку написав Яковлів ще 1947 р., вочевидь, у той час, про який ідеться в листі (Prokopovych 1954, 23-109).

[2] Андрій Яковлів був дійсним членом НТШ з 1926 року (Man′hora 2020, 85).

[3] Митрополит Максим Германюк (1911–1996) народився в Новому Селі на Львівщині, редемптурист, навчався у Львові, вищу освіту здобув у Бельгії, там у Лювенському католицькому університеті захистив докторат. Свячення отримав 4 вересня 1938 р. з рук Преосвященного владики Миколая Чернецького у Львові. В 1945 р. як єдиний у Бельгії священник українського обряду, активно займався справами українських біженців та емігрантів, був в числі засновників Українського допомогового комітету в Бельгії, долучився до створення низки емігрантських культурно-освітніх установ у Бельгії, в 1948 р. емігрував у Канаду, де обіймав різні духовні пости. У 1956 році став архієпископом-митрополитом Вінніпезьким та Главою УГКЦ у Канаді, з 16 грудня 1992 р. відійшов від обов'язків, ставши архієпископом-емеритом (Vladyka Maksym Hermaniuk; Derzhko).

Як бачите, не дивлячись на хворобу тяжку (веред в шлунку) не перестаю працювати для науки.

Від Ректорату й досі не одержав повідомлення про іменування мене доктором h.c. нашого У-ту[1], не кажучи вже про диплом, який я був би радий мати також. Будьте ласкаві, пригадайте п. Ректорові, щоб приспішив вислати. 11 грудня цього року буде мені 75 літ і до цього дня бажав би мати диплом.

Бажаю Вам, Пане Декане, всього найліпшого й прошу привітати усіх колег. З глибокою пошаною до Вас

А. Яковлів (підпис)

P.S.[2] Для Вашого персонального й офіційного вжитку подаю мою точну адресу: 67 rue de Cappin Jambes (Namur) Belgique Belgium. Але можете писати мені і на адресу Комітету, який мені пересилає листи.

Schevchenko Scientific Society Archives in New York, Фонд Лева Окіншевича, спр. 1: Листування 1943–1950, арк. 4-4 зв.

№ 2

21.10.1947

Високоповажний Пане Декане!

Дякую щиро за Вашого цінного листа з 14.10 й поспішаю подати Вам відомости, про які Ви писали.

При цьому пересилаю Вам для передачі Ректорату «Відомости й дати», що потрібні для виготовлення диплому. Будьте ласкаві передати їх п. Секретареві чи Магніфіценції, Панові Ректорові. При цьому поясніть, що я подав повні відомости про членство в різних наукових т-вах та інституціях, але коли це забагато для диплому, тоді нехай виберуть головніші.

Для повноти відомостей, пересилаю Вам при цьому один примірник своєї автобіографії. Може, вона Вам пригодиться. З огляду на те, що Факультет, певне, не має біографій своїх професорів і доцентів (весь архів лишився в Празі), то було б доцільним, щоб всі члени Факультету написали й подали Вам на переховування свої біографії.

17.10 я вислав Вам мою книжечку «Основи Конституції УНР», яку я дістав з Парижу. Думаю, що вона Вам пригодиться, коли будете писати свої лекції. Написав я її на підставі автентичних документів і

[1] Почесне звання доктора honoris causa УВУ було присвоєне Андрію Яковліву 1 грудня 1947 р. (Man′hora 2015, 113).

[2] Дописано по лівому краю сторінки.

старався передати зміст і тлумачення законів як найточніше. Полеміка, що вивязалась між мною й пок. Шаповалом з приводу моєї статті в Тризубі, передрукована в кінці книжечки. Вона цікава для Вас з огляду на тлумачення останніх законів Директорії УНР[1]. Іншої брошюри на цю тему я не писав. Повідомляючи мене про перевидання УТГІ моїх підручників цивільного[2] й торговельного права[3], Ви проминули, що є ще один підручник мій видання УТГІ, це «Лекції з цивільного процесу»[4]. Якщо УТГІ не перевидав їх, то я порадив би, щоб УВУ перевидав їх. Правда, вони написані конспективно, але там є все, що потрібно знати студентам нашого Факультету на іспитах.

Одержав я цими днями «Індекс Лекціонум», а також офіційне повідомлення Ректора про уділення мені титулу Доктора гоноріс кавза. Обіцяє вислати диплом. Дуже мені хотілося б звідси, доки я ще не можу рухатись з місця мого перебування, прислужитись будь-яким способом чинності нашого УВУ. Я вже писав Вам, що можу написати лекції по історії судоустрою й судівництва на Україні доби Гетьманщини. Далі я дуже бажав би видрукувати частину моєї монографії про кодекс 1743 року, в якій подано систематичний виклад змісту цього пам'ятника українського права. З огляду на те, що закордоном нігде нема видання проф. Кистяковського, цей виклад міг би до певної міри замінити повний текст кодексу і дав би матеріял для студій. Я міг би передрукувати виклад з моєї монографії та додати вступ, в якому дав би історію тексту, праць кодифікаційної комісії коротко. Якби УВУ згодився надрукувати, хоч би на ціклостилі, цю працю, то я був би дуже задоволений, що хоч частина моєї праці буде використана слухачами нашого УВУ.

Я напишу до Укр. наукового Т-ва[5], але не певен, що воно погодиться взяти на себе видання моєї монографії друком. На американські та канадійські видавництва мало надії: вони поки що ще знаходяться в стадії видавання популярних книжок.

Коли б, дав Бог, вилікувати мою хворобу та трохи набрати сил, то я ще міг би дещо опрацювати: планів і тем маю досить.

---

[1] Детальніше про дискусію див.: Petryk 2016a, 153-155.

[2] Ідеться про: Iakovliv 1948, 79.

[3] Ідеться про: Iakovliv 1949, 214.

[4] Ідеться про: Iakovliv 1947, 163.

[5] Українське наукове товариство у Мюнхені було створене у 1946 р., у його складі було шість секцій, частина з яких мала свій осідок у Мюнхені (гуманітарна, медична, природнича), а частина у Регенсбургу (агро-лісова, технічна, права та суспільних наук). Головою Українського наукового товариства в Мюнхені був проф. Вадим Щербаківський (Nauka na emihratsiї 1947, 7).

Читав я в часописях, що в Американській Зоні знесено цензуру листів і дозволено пересилати книги й друки. Дійсно, вже останні листи Ваші не мають червоного цензурового штемпля і приходять скоро. Якщо моя книжечка дійде до Вас без затримки, то значить і друки можна вільно посилати. Чудесно! Я дуже радий цьому, бо матиму можливість мати постійний контакт з Вами й колегами. Для мене, що живу одиноко без звязку з колегами, це прямо щастя!

Бажаю Вам і всім моїм колегам всього найкращого, здоровля й сил на працю на полі рідної науки й культури, та прошу вітати від мене всіх.

З правдиво щирою до Вас пошаною[1]

А. Яковлів.

P.S. Будьте ласкаві подати мені точну адресу УТГІ в Регенбургу.

Schevchenko Scientific Society Archives in New York, Фонд Лева Окіншевича, спр. 1: Листування 1943-1950, арк. 5.

№ 3

24. VI. 1948

Високоповажний

Пане Декане!

Дякую за листа Вашого з 8.VI, в якому Ви були ласкаві відповісти на мої запитання. В справі видання ширшої редакції «Історії джерел Укр. права» моя думка була, що її можна було б надрукувати засобами УВУ на циклостилі, на правах рукопису, як друкуються університетські підручники, а не типографічним друком. Якби там можна було видати, то це було б і відповідніше до характеру моєї статті, й швидше, і не потрібно було б нам звертатися до НТШ. Прошу Вас подати мені свою думку в цій справі.

Дякую Вам за турботу, що спричинив Вам запитанням в справі друку Кодексу 1743 р. Я вже дістав відповідь від проф. Кубійовича, який пише мені, що монографію вже переслано до друкарні і що вона за кілька місяців, як ніщо не перешкодить, вийде з друку. Отже, ця справа теж вже полагоджена. Сподіваюся, що ще діжду побачити цю мою, може, й останню велику працю в друку.

Укр. В. Академія Наук переслала мені свої видання. Читаючи видані нею Бюлетені (т. 8-9 за р. 1946), довідався я, що історична

[1] Дописано від руки.

група УВАН після свого уконстатування ще р. 1946[1] добрала до свого ініціативного складу ще 7 членів Академії, в тому числі й мене, про що група забула, очевидно, мене повідомити. Таким чином, моя кандидатура на члена УВАН в правничо-економічній групі, проти якої я висловився негативно в одному листі до Вас, була зайвою. Склад історичної групи більш симпатичний щодо осіб, хоч і в ній є проф. Оглоблін, проти якого там гаряче протестує проф. Герасименко, що навіть мені прислав свого листа, адресованого НТШ. Грішним ділом, я теж, але з інших мотивів, не можу приєднатись до тих, хто дуже вже вихваляє його, як історика, а його досліди над «Новгородсіверським патріотичним гуртком» та над питанням про автора «Історії Русів», за якого він вважає Опанаса Лобисевича, позбавлені переконуючих доказів. Чується лише велике бажання автора подати щось, що могло б викликати сенсацію. Мені не довелося, на жаль, бути на його доповіді про автора «І.Р.» на засіданні істор.-філол. т-ва в Празі й піддати прилюдній критиці його гіпотезу.

Я веду переговори з нашими студентами з Лувенського У-ту (їх є — 58) і запропонував їм, що в осені на початку нового акад. року можу прочитати їм курс внутрішньої історії України, маючи на увазі, що вони знають зовнішню історію, але не знають історії права, соціально-економічних відносин, культури, побуту і т. п. України, тих власне предметів, яких численні історики лише торкаються, тай то в таких капітальних працях, як проф. Грушевського. Переговори ще не закінчено, бо студенти протягом цього місяця складають свої іспити.

Здоровля моє трохи направилося і я, поки що, використовую його на написання «Повісти временних літ мого життя», яку хочу залишити своїм дітям. Сам я родом з Чигрина, тож маю матеріял цікавий з моїх дитинських літ. Але пишу книгу «pro domo sua», не для опублікування. А, може, деякі уривки й можна буде опублікувати після мого відїзду «на той світ». Побачу, як напишеться ця моя «Повість».

Кінчайте семестр та одпочивайте після цілорічної тяжкої праці деканської й професорської. Бажаю Вам доброго відпочинку в доброму здоровлі й умовах.

Прошу привітати всіх товаришів професорів і доцентів.

З правдивою пошаною і приязню до Вас

А. Яковлів

[1] 16 листопада 1945 р. на нараді групи з дванадцятьох українських вчених в Аусбургу було прийнято тимчасове положення про УВАН, а вже 5 грудня цього ж року було створено першу групу з дослідження ранньої історії, незабаром виникли історична секція (Д. Дорошенко), літературна (Л. Білецький), мистецтвознавча (В. Січинський). В січні 1946 р. було створено групу з мовознавства. На кінець 1946 р. при УВАН було створено 12 окремих наукових груп (Nauka na emihratsiї 1947, 6-7).

Schevchenko Scientific Society Archives in New York, Фонд Лева Окіншевича, спр. 1: Листування 1943-1950, арк. 7-7 зв.

№ 4

29.IV.1948

Високоповажний Пане Декане!

Воістину Воскрес! Вітаю й Вас з Великоднем та бажаю Вам в доброму здоровлі діждати Великодня в нашому стародавньому, вільному Київі! Обидва Ваші листи одержав 26.IV. і разом на них відповідаю. В першу чергу, прошу мені вибачити, що не можу ніяк задовільнити Вашого бажання, почуваю себе не в стані написати ще й про державне право. Ще коли б це була праця, вільна щодо часу і розмірів, то ще б може й спокусило мене висловити деякі свої думки, пишучи на цю тему, але розмір і обов'язковий термін вяжуть мене й мої думки, до чого я не звик і чого не можу знести. Взявши вже історію джерел права, почуваю, як тяжко йде праця, яку я вже таки розпочав. Термін, може, й видержу, але розмір — навряд. Та то вже буде Ваша справа — скоротити статтю до можливого розміру, а я Вам пришлю так, як вона у мене напишеться. Оце тільки що скінчив уступ про «Руську Правду», де висловив свої думки про характер цього памятника. Прочитайте.

Дякую сердечно за доповідь про мій Кодекс 1743 р. й дуже радий, що він побачить таки світ. А коли буде доповідь про «Магдебурзьке право»? Будьте ласкаві, зніміть мою кандидатуру в академіки Вільної Академії. Бачу з Вашого листа, що вона дійсно вільна і не хочу бути в компанії з вибраними вже академіками. Я й так є вже академіком і неодмінним секретарем Могилянсько-Мазепинської Академії Наук, утвореної урядом У.Н.Р. р. 1937 з Президентом Професором Степ. Смаль-Стоцьким покійним на чолі, яка встигла випустити 3 томи «Праць Академії», але цього титула не вживаю.

Дістав, нарешті, диплом. Він гарний, шкода лише, що дуже великого розміру та що нема на ньому великої печати У.В.У., яку ми залишили в Празі, на жаль. Але й «Мінерва» добре виглядає. Вже сповістив про це з подякою Ректора У.В.У.

Чи чули Ви про сумну новину. Проф. Наріжний сповістив мене, що 30.III. (зараз після відомого перевороту в Ч.С.Р.) запало рішення Краєвого Уряду — розвязати Тво Музею нашого в Празі. Внаслідок цього того ж дня всі збірки Музею, б-ку й матеріяли запечатано. Наріжний

подав апеляцію, але не сподівається, що рішення буде змінено. Мотив — протидержавна діяльність Тва й Музею, який мовляв, збирає й зберігає матеріяли протисовітські й вороже ставиться до СССР та співпрацював з німцями, бо не був зачинений під час протекторату! В апеляції, між іншим, проситься дозволу вивезти майно Музею до іншої країни, бо в складі його є багато депозитів, що Музеєві не належать, та що інше майно Музею придбано на гроші жертводавців з цілого світу, які мають право вимагати повороту їм цього майна. Наріжний також написав великого листа до Об'єдн. Укр.-Амер. Доп. К-ту у Філадельфії, щоб зробив офіційну інтервенцію через уряд U.S.A. Але надії на вратування майна дуже мало. Сумна вістка, для таких, що праці стільки поклали на збірання та впорядкування Музею. Подумайте, пропаде б-ка, що має більше 12000 томів, повну колекцію Київської Старини, Записки НТШ, кілька енциклоп. словників, повну збірку видань Київської Акад. Наук, Варш. і Берл. Наук. І-тів і також багато інших цінних і рідких тепер видань (Повну збірку Літописів). Пропали депоновані мною рукописи мої, і моя бібліотека підручна, виписки з істор. актів «Історія Руссовъ» видання Бодянського, яку мені особливо шкода. Це — велика втрата для укр. науки. Нещасна укр. нація, для неї ще нескінчилися, ще продовжуються лихоліття, «ота тяжко плакана Руїна».

18 квітня мав приємність виступати в Лувені перед авдиторією наших студентів Лувенського у-ту, читав їм, на запрошення реферат на тему: «Історичні традиції української державности». Було більше 5-ти слухачів (всіх студентів — 58). Мають дуже гарне, добре умебльоване помешкання «Студ. Дім» з інтернатом, там же добре годуються і виглядають пристойно. Веду з ними переговори, щоб з початку нового акад. року прочитати їм курс внутрішньої історії України, в тому числі й історії укр. права, про яке вони мало чули. Буду дуже задоволений, якщо вдасться поновити тут свою професорську чинність. Бо вже почуваю, що дуже скучив за авдиторією. Прошу Вас, будьте ласкаві, ставте на Ваших листах на конверті штемпель У.В.У., бо тут в малому провінц. містечку думають, що я веду переписку з німцями (марки німецької пошти, адреса, може, якогось німця і т. д.). Бо тут же бельгійці, яким німці в печінках сидять!

Як здоровля проф. Шрамченка, чи видужує він? Він же ще молодий вмирати. Всього, всього доброго бажаю Вам, Пане Декане, й прошу Вас передавати від мене щирий привіт проф. Шрамченкові та цілому складові УТГІ.

Щиро Ваш А. Яковлів.

Schevchenko Scientific Society Archives in New York, Фонд Лева Окіншевича, спр. 1: Листування 1943-1950, арк. 8-8 зв.

№ 5

Jambes[1] 8.X.1948

Високоповажний Пане Декане!

Вашого листа з Реґенсбурґу з 14.VII одержав 18.VII, але не одповів своєчасно, вважаючи, що треба ж Вам одпочити по «трудах праведних», і хоч у мене не було тоді жадних справ, що могли б потурбувати Вас, але все таки мій лист одірвав би Вашу увагу на якийсь час та тим перервав би одпочинок. Тож я й вирішив відкласти на якийсь час відповідь. Але потім, в серпні, несподівано треба було прийняти обов'язки делегата од нашого цього року заснованого «Науково-Освітнього Т-ва» на Міжнародному Конгресі Антропологічних та Етнографічних Наук, що одбувся в Брюселі між 16-23 серпня, і це одібрало досить часу в мене й сили, бо дуже втомився щоденною їздою й ходьбою по різним установам і будинкам. Не розрахував своїх сил, тому до кінця м. серпня вже не міг нічого робити, тільки одпочивати. Цілий вересень місяць писав і переписував на машині «Спомини». Вже написав біля 200 сторінок машинового друку, але дійшов тільки до 16-го року свого життя. «Спомини» призначаються для моїх дітей (для сина й 2-х дочок), тож подаю багато дечого, що для них буде цікавим, але, може, не цікавим для стороннього читача. Хоч вмістив у «Споминах» опис життя в Чигрині й Черкасах, яке воно було 60 літ тому і якого там вже нема й ніколи не буде… То вже діти нехай вирішують, чи треба буде опублікувати «Спомини», чи ні. Здаюся на їх рішення.

Пишете про вибори нового ректора, проф. Др. Ю. Палейка[2]. Гадаю, що це не той Палейко[3], галицький дипломат 1918–1922 рр., якого я знав. А цього Д-ра Ю. Палейка я не знаю. В часописах у нас була звістка, що Амер. окупац. влада вже звільнила вклади, що були затримані, причому

[1] Джамбес — валлонське місто на півдні Бельгії. Від 1977 р. стало частиною м. Намюр.

[2] Див.: Vynar 1956.

[3] Ідеться про Василя Панейка (1883–1956), громадського і політичного діяча, дипломата й публіциста, родом з Галичини. Певний час редагував часопис «Діло», в 30-х рр. відійшов від активної діяльності. Детальніше див.: Ostashko 2011, 47; Soliar 2009, 217-232; Hrynyk 2013, 111-120.

з 10 марок власник вкладу одержить 2 м. Не сказано тільки які марки одержить, нові чи старі. Коли нові, то це ще добре, більше ніж вклав, бо за 10 старих марок давали раніше тільки 1 нову.

Здоровля моє так собі, скриплю, як старий дуб: стратив багато на вазі, ноги дуже ослабли, так що хожу з паличкою й дуже помалу, певно, через те, що до хвороби ходив дуже швидко! Але працювати ще можу вдома за бюром. Тепер найбільш часу присвячую писанню «Споминів», поспішаю, бо багацько ще лишилося матеріялу, і то важливішого і ціннішого для загалу, ніж той, який вже використав на 200 сторінках.

Про мій «Кодекс 1743 р.» нічого не знаю, чи він друкується, чи припинили. Послав до НТШ також два доклади про дві праці пок. В. К. Прокоповича і теж не маю від Т-ва жадного повідомлення. Треба буде запитати проф. Кубійовича, буду йому писати на цих днях.

Дякую Вам сердечно за присилку мені примірника Вашої монографії: «Значне Військове Товариство»[1]. Прочитав і дуже тішився читаючи. Дійсно, зібрали Ви дуже цінний матеріял і використали його знаменито. Тепер би Ви, як самі пишете, деякі місця переробили б. Мені теж здавалося, коли я читав, що треба було б більше уточнити деякі проблеми, як, наприклад, ~~чи військові товариші~~ чи назва: «військовий товариш», загально беручи, означала певну військову службову рангу (своєрідну резервну, «запасну» частину старшинства), чи стан — то б то певну соціяльну верству, початок шляхетського стану. Монографія Ваша тим і цікава, що викликає та ставить на обговорення й дальший дослід багато проблем, які будуть темою для дальших монографій. Коли б тільки не настали зовнішні ускладнення, нові конфлікти й нові катастрофи.

Щасти Вам, Боже, на новий академічний рік!

З правдивою пошаною й колегським
привітом А. Яковлів.

P.S. Прикладаю до цього мій звіт з Міжнар. Конгресу Антропології та Етнографії, який, після прочитання, як що цікавитесь, будьте ласкаві передати проф. В. М. Щербаківському.

Schevchenko Scientific Society Archives in New York, Фонд Лева Окіншевича, спр. 1: Листування 1943-1950, арк. 13-13 зв.

[1] Ідеться про видання: Okinshevych 1948c, 230.

№ 6

Jambes 10.XI.1948

Високоповажний Пане Декане!

Дякую дуже за Вашого листа з 27.X., який я одержав 5.XI. Жодної «записки» та якоїсь іншої «бамаги» я не одержав. А хоч би й одержав, то кинув би з презирством до коша. Певне ті, що розсилають такі папери, знають, кому їх посилати. Такими способами, я певен, трудно було б нас з Вами посварити. З проф. Чубатим я перестав переписуватися з такого приводу: писав йому, як тільки перебрався до Бельгії, що хочу переїхати до U.S.A. і просив його мені допомогти. Він прислав мені дуже ласкавого листа, що «Комітет допомоги українським науковцям», в якому він головував, само собою не забуде про «сеньорів укр. науки». На цій підставі я розпочав робити заходи в Американському Косуляті. Потім, коли прийшла черга подати до Консула афідавіт, я написав про це Чубатому, прохачи його роздобути мені афідавіт, бо з преси довідався, що Комітет Чубатого роздобув щось з 50 афідавітів від католицьких і протестанських благодійних т-в U.S.A. На моє прохання Чубатий одповів, що вже всі афідавіти Комітет розіслав і що більше вже не може добути. Так справа моя й спинилась. А дочка моя недавно писала мені, що про мене деякі гидкі брехні розпускає в Америці між тамтешніми українцями пані Русова, жінка проф. Русова[1] (гетьманця), приятелька Донцова. Можливо, що ці брехні й взяв на увагу проф. Чубатий. Не можу цього ствердити, але хронологічно поява пані Русової і відповідь проф. Чубатого кореспондують. Пишу Вам це, як приклад, що хоч, не завше, але трапляється, що брехня перемагає!

Сьогодні одержав од проф. Кубійовича приємну звістку, що мій «Кодекс» вже друкується, три перші аркуші вже готові і що «з кінцем цього місяця книжка може бути видрукована». Тільки просить негайно вислати резюме, якого друкарня вимагає до 15.XI. Тим часом я про резюме забув і не написав його, а тепер вже запізно писати, Кубійович радить, що евентуально можна, як резюме, вмістити вислане НТШ і Вам

[1] Ідеться про Юрія Русова (1895–1962) — сина Олександра та Софії Русових. Закінчив природничо-математичний факультет Київського університету св. Володимира, був делегатом від Київської студентської громади до Центральної Ради УНР. Ступінь доктора філософії отримав у Віденському університеті. З 20-х рр. викладав в українських вищих школах у Чехословаччині. Від 1941 р. жив у Німеччині, був одним із лідерів українського гетьманського руху. В 1946 р. емігрував до США, згодом переїхав до Канади. З 1947 р. працював науковим співробітником в університеті у Монреалі. Є автором бл. 30 наукових праць в галузі іхтіології (Iurii Rusov 1998, 2850).

моє «Звідомлення» про «Кодекс». Я йому сьогодні одповів літунською поштою, що спеціяльного «резюме» я не написав, бо забув, та що згожуюся, щоб надрукували моє «Звідомлення», що було зачитано на засіданні Секції, тільки, розуміється, з відповідними змінами, що ці зміни найкраще може зробити проф. Окіншевич, якого я прошу через Вас (Кубійовича) взяти на себе цю працю і якому я окремо напишу. Отож сьогодні ж і пишу Вам та звертаюсь до Вас з великим проханням про цю товариську послугу мені. Я зробив би це й сам, так не маю в себе копії «Звідомлення»: одну копію, що мав, я вислав Вам. Гадаю, що не буде Вам багато праці застосувати це «Звідомлення», як «Резюме» до книжки. Доведеться лише змінити вступ та вилучити місця, де вміщено оцінку праці, та й годі. Переписувати не потрібно, бо його будуть ще перекладати на анг. та німецьку мови. Добре також, що є два примірники «Звідомлення» в Мюнхені — у Вас і в НТШ. Проф. Кубійович пише, що розмір «Резюме» може бути «від кількох сторінок до 10-12-ти». Отже і з цього боку перешкод немає. На мою думку, можна «Звідомлення» значно скоротити. Дуже прошу Вас, дорогий Товаришу, допомогти мені в цій справі. Бо коли б я засів писати нове «Резюме», то це б забрало багато часу, бо я не маю навіть черновика в себе, десь закинувся або я знищив.

«Сучасне й Минуле» разом з примірником Вашої монографії про З. В. Т-во одержав, Дякую Вам сердечно за Вашу замітку про мій юбілей! А цей, другий примірник Вашої книжки передам до Бібліотеки тутешнього «Укр. Науково-Освітнього Т-ва». Думаю написати рецензію чи Бібліографічну Замітку про Вашу монографію до «Сучасного й Минулого», якщо ніхто ще не написав. Мене дуже зацікавила Ваша праця на тему: «Енциклопедія» права на тлі основ укр. права». Пригадав собі, що в рос. гімназіях та комерц. школах був в програмі предмет «Законоведеніе», який і я читав в І-ій Київській Комерційній Школі в рр. 1911–1918. Добре було б такий підручник скласти й для українських гімназій та матуральних курсів. В бельгійських університетах з цього академічного року починають організовувати «міжфакультетський» цілорічний, або хоч семестральний курс, в якому б студенти різних факультетів мали прослухати деякі предмети, як історію, право, основи філософії, політичну економію то що. Такий курс одні у-ти думають відкрити з початку, а другі — в кінці університетського курсу, як cours post-universitaire. Мета така, щоб ознайомити студентів переважно техніків з науками, що торкаються суспільства та держави, права й економіки. Для такого «міжфакультетського курса», а також, і це теж дуже важно, для студентів-українців, що студіюють в чужих

університетах Ваша майбутня «Енциклопедія» буде вельми й вельми придатна. Подаю Вам уже кілька завважень, щоб додати Вам більше охоти виготовити цю «Енциклопедію».

Поки що все пишу свої «Спомини», які розростаються: вже переписав 265 сторінок, а ще лишилось писати більш, ніж написав. Прочитав «Сучасне й Минуле» і така охота взяла мене написати якусь розвідку. На жаль не маю під руками жадної літератури чи друкованих історичних документів. Якби ще в Празі, то можно було б працювати. Попробую писати рецензію на Вашу монографію, бо Ви подали, дякувати Вам за це, достатню кількість архівного матеріялу, на підставі якого можна і Вашу працю оцінити, і скласти самостійну опінію про те «Знатне Військове Товариство». Аби лише Бог змилостився та послав здоровля й спокою, так необхідних для праці.

Ну вже годі. Написав Вам вже досить на цей раз. Ще раз прошу допомогти мені з тим «Резюме», щоб часом не затягти друк «Кодексу».

Не турбуйтесь: жадні «записки» не перервуть тих приятельських звязків, які зародились між нами вже давно й мають твердий грунт в наших спільних наукових інтересах та й в персональній симпатії.

Будьте здорові й Богу милі! З глибокою пошаною

А. Яковлів

Schevchenko Scientific Society Archives in New York, Фонд Лева Окіншевича, спр. 1: Листування 1943-1950, арк. 15-16.

№ 7

Андрій Яковлів
Копія

Жамб 12.5.1949

До Високоповажного Пана Професора Д-ра
Володимира Кубійовича
Генерального Секретаря НТШ і Головного Редактора
«Енциклопедіє Українознавства»
Мюнхен.

Високоповажний Пане Професоре!

В наслідок листа Вашого з дня 6.5, я переглянув присланий Вами матеріял для відділу «Право» й пересилаю Вам свої завваження разом з манускриптами.

1. Прочитавши уважно весь матеріял, можу сказати, що виніс загальне добре враження: усі автори старались дати стисло /дехто навіть і занадто/, речево й науково, і в той же час доступно для пересічного інтелігентного читача найнеобхідніші відомости про Українське право в його історичному розвитку. З цього погляду матеріял не потрібує якихсь грунтовних поправок, крім тих скорочень, які вже перевів редактор відділу проф. Окіншевич. В деяких місцях я не був згідний з ним і виправив або скреслив зеленим олівцем /в більшости випадків, щоб згладити прогалини, що сталися од скреслення проф. Окіншевича/ та дещо поправив блакітним атраментом.
2. Матеріял містить в собі: а) історію українського права і б) діюче під цей час совєтське право на українських землях, окупованих Совєтським Союзом, і то не все, тільки державне, карне та судовий устрій. Повстає питання, чи потрібно додавати до історії укр. національного права чуже право, що тепер чинне на окупованих землях? Якщо потрібно, тоді треба було б доповнити виклад совєтського права, а також додати й польське право, що тепер чинне на Холмщині й Лемковщині[1], що лишились під Польщею. Коли ж непотрібно, то на мою думку досить було б першої частини статті О. Юрченка, в якій подано загальний нарис правного становища Укр. Радянської Соц. Республіки в її нових межах.
3. Не всі автори дотримувались меж поставлених їм тем, перейшли їх, через те виникла певна плутанина — один автор писав про те саме, що й другий. Наприклад, В. Гришко писав про джерела цивільного права, не знаючи, напевно, що ця тема була приділена мені, та й іноді збочував у сферу державного права, або про судовий устрій Совєтської України писали О. Юрченко і Ю. Старосольський. Цю несуголосність вже спостеріг і виправив редактор, проф. Окіншевич.
4. Виготовлений матеріял треба друкувати, розподіливши його за науковою системою, чого до цього часу не було зроблено. Отже, велику статтю проф. Окіншевича треба поділити на 2 частини: перша (стор. 1-8) уявляє докладно написаний вступ до історії українського права; тому цю частину треба поставити на першому місці, як Вступ до історії укр. права в історичному аспекті. Після вступу йшла б моя стаття про історію джерел укр. права, а за нею друга частина статті Окіншевича (стор. 8-33). За статтею

[1] Перед тим закреслено слово «Підляшші».

Окіншевича про державне право України (до кінця 18 ст.) треба поставити статтю Д-ра М. Стахіва: Укр. держава 1917–20 рр. та Карпатська Україна. Далі стояла б стаття В. Гришка: Історія укр. приватного права, тільки ж вона трактує не про приватне право взагалі, тільки про частину його — цивільне право, тому треба назву поправити, що я й зробив зеленим олівцем. За нею йшли б дві статті Я. Падоха: Історія укр. карного права та укр. судівництва. В ІІ-гу частину пішли б статті: О. Юрченка: Устрій УРСР як частина Совєтського Союзу, та Судоустрій УРСР, і стаття Ю. Старосольського: Карне право і карний процес УРСР. Таким чином, система розміщення матеріялу у відділ «Право» виглядала б так:

І. Українське (національне) право
1. Вступ (стор. 1-8 статті проф. Л. Окіншевича).
2. Історія джерел укр. права А. Яковлів.
3. Історія державного права. Стор 8-33 статті Л. Окіншевича.
4. Українська держава 1917-1920 рр. та Карпатська Україна Др. М. Стахіва.
5. Історія цивільного права В. Гришко.
6. Історія карного права Я. Падох.
7. Історія судівництва Я. Падох.

ІІ. Чуже право, чинне на українських окупованих землях.
8. Державний устрій УРСР, як частина Совєтського Союзу О. Юрченко.
9. Судоустрій УРСР О. Юрченко.
10. Карне право й процес Ю. Старосольський.

5. Треба звернути особливу увагу на те, щоб п. редактор, якому доручено буде устійнювати мову й правопис, не виходив за межі призначеної йому компетенції та не міняв без відома фахового редактора, проф. Окіншевича, правничої термінології. А також, щоб останню коректуру переглянув проф. Окіншевич. В «Енциклопедії» не повинні бути ні друкарські, ні редакторські помилки.

З правдивою пошаною
А. Яковлів

Schevchenko Scientific Society Archives in New York, Фонд Лева Окіншевича, спр. 1: Листування 1943-1950, арк. 23-24

№ 8

Jambes 9.6.1949

Високоповажний Пане Декане!

Як бачите, тільки через місяць після одержання Вашого листа з 5.5. зібрався одповісти Вам. Вибачте, будьте ласкаві, мені за це. Мав багато праці, а до того ще й захворів на ішіас в правій нозі, так що тяжко мені було рухатись в хаті. Тільки тепер знов «урухомився» й сів писати відповідь Вам.

Проф. Кубійович дійсно прислав мені весь матеріял відділу «Право» та просив переглянути його й дати посудок[1]. Я це зробив та повернув проф. Кубійовичу, пояснивши, як, на мій погляд, треба було б розмістити статті авторів в цьому відділі, а також висловив і свою опінію. Копію мого листа з 12.5. при цьому Вам посилаю, щоб Вас поінформувати про це, як що проф. Кубійович не передав Вам ще мого листа. В п.5 моїх завважень я особливо настоював на тому, щоб п. редактор без Вашої згоди не міняв правничої термінології та щоб остання коректура була Вам передана для перегляду. Проф. Кубійович відповів мені, що це буде виконано. Отож прошу мати це на увазі, щоб потім не було наріканнів на Вас та на авторів за помилки редактора. Як будете бачити проф. Кубійовича, то прошу пригадати йому, що я в листі просив вислати мені ще 10 примірників Кодексу, бо він прислав мені тільки 10, а мені ще потрібно декому послати від «автора».

Хоч і радію, що тим, хто збірається виїхати до Америки, вдається вирватися з таборового життя; однак, сумую, що знов утворена з такими жертвами й зусиллями єднота групи професорів УВУ розібється й, дуже боюся, що вже другий раз не буде можливости її склеїти. Боюся, що американські умови будуть для життя й праці гірші, ніж ті, що Ви пережили в Німеччині, та що справжня вже боротьба за «кусень хліба» позбавить Вам і Ваших товаришів можливості довший час науково працювати. Чи не піднімав хто питання про можливість організувати в Парижі чи в іншому французькому університетському місці Укр. Наукового Інституту, який би затримав в Європі хоч кілька наших професорів, охочих і здатних ще працювати науково? Із звідомлень НТШ довідуюсь, що керівники Відділу Т-ва теж збіраються перенести НТШ

[1] Тут «висновок». Posudok (з чеської) — свідчення, висновок.

до Америки[1]. Можливо, що їм пощастить благополучно переїхати, а головне там на місці знати засоби для утримання НТШ в його сучасному складі. Дай Боже! Але коли й Т-во на американському грунті не буде мати змоги продовжувати свою діяльність хоч би в такому розмірі, як в Мюнхені, та перейде на стан «консервації», тоді горе нашій науці та нам всім!

З цього погляду, на мою думку, далеко більше виглядів на краще майбутнє мав би переїзд нашого УВУ до Канади. Не знаю, чи в цьому напрямі робилися якісь кроки?

Поки що маю враження, що хто поїхав до тієї Америки, то так, як «у воду канув». Жодних вістей про якусь чинність не мав, крім лише деяких «діячів», про яких не хотілось би чути. Тяжко про це писати. Потішаю себе лише тим, що я помиляюся, не маючи достатніх інформацій. Коли б же так було в дійсности!

Не знаю, чи не зпізнився я з цим листом, чи застане він ще Вас в Мюнхені, бо пишу на Вашу Мюнхенську адресу?[2]

Всього найкращого бажаю Вам, а якщо вже Ви напередодні виїзду, то «щасливої подорожі та щастя на новому місці в Новому Світі — Америці щиро бажаю та прошу не забувати мене там і не переривати, може назавше, звязку з Вами, так цінного для мене.

---

[1] НТШ в Америці почало роботу 29 вересня 1947 року як окреме представництво, згодом воно обуло перейменовано на американську філію НТШ, а з 1953 р. — на Крайове автономне товариство у США. Першим головою НТШ в Америці був Микола Чубатий (каденція з 1947 до 1951 рр.). Центральна управа товариства розташована в Нью-Йорку, а в Детройті, Клівленді, Філадельфії, Вашингтоні та Чикаго діють окремі його осередки (Kupchyns′kyĭ 2010, 209; Merfi 2005, 381-386).

[2] В червні 1949 р. Лев Окіншевич з родиною емігрував до США. Вже 3 липня 1949 р. в листі до Н. Полонської-Василенко Ілько Борщак писав з Парижа: «…Я мав листа від Окіншевича з Нью-Йорка. Дай Боже, щоб йому там пощастило» (TSDAZU, f. 48, op. 1, spr. 38, ark. 5). Як відомо, життя в Америці для Окіншевича не завжди було простим. Як писав Ярослав Падох, який був не просто колегою, а добрим приятелем дослідника: «В червні 1949 р. проф. Окіншевич виемігрував до США, де осів в Нью Йорку. Перші роки працював як фізичний робітник, (що було майже без вийнятку уділом цілої української повоєнної еміграції) в Ленкос Гилл Меморіял Госпітал оф Квінс, як чистильник. В середині 1951 р. пощастило йому одержати працю науково-дослідну, пов'язану з Колумбійським університетом у спеціяльному «Дослідчому проекті над СССР», що діяв на кошт Фундації Форда. На цій посаді, яка дала змогу після довгої проволоки повернутися до майже нормальної наукової праці, Л. Окіншевич перебував до закінчення того Проекту до кінця лютого 1954 р. Від 1-го березня того року він став на працю в Бібліотеці Конґресу в Вашингтоні, як каталогіст і перекладач. На цій праці і провів повних 15 років аж до відходу на пенсію з днем 28 лютого 1969 р. З того часу аж до смерти 7 листопада 1980 р. проживав і безнастанно боровся з невилікувальною недугою в своєму домі в Гилл крест Гилл с, мерилендського штату разом із своєю другою дружиною Вірою й під її невсипущою опікою» (Padokh 1985, 36).

Всього, всього найкращого бажаю
з правдивою пошаною й глибокою
приязню.
А. Яковлів

Schevchenko Scientific Society Archives in New York, Фонд Лева Окіншевича, спр. 1: Листування 1943–1950, арк. 25-25 зв.

№ 9

21 травня 1955
Високоповажний пане Професоре!
Зі зворушенням дякую вам і вашій дружині за таке сердечно висловлене співчуття з приводу смерті мого дорогого тата. Олесь приєднується до мене в подяці й ми шлемо Вам і Вашій дружині вислови щирої пошани.
Г. Яковлів-Тимошенко

Schevchenko Scientific Society Archives in New York, Фонд Лева Окіншевича, спр. 2: Листування Віри і Лева Окіншевичів 1944–1952, 1954–1959, арк. 190.

Список джерел та літератури / List of sources and literature

Schevchenko Scientific Society Archives in New York (SSSA NY), Fond Leva Okinshevycha, spr. 1: Lystuvannia 1943–1950. (In Ukrainian)
Архів Наукового Товариства ім. Шевченка у Нью-Йорку, Фонд Лева Окіншевича, спр. 1: Листування 1943–1950.

SSSA NY, Fond Leva Okinshevycha, spr. 2: Lystuvannia Viry i Leva Okinshevychiv 1944–1952, 1954–1959. (In Ukrainian)
Архів Наукового Товариства ім. Шевченка у Нью-Йорку, Фонд Лева Окіншевича, спр. 2: Листування Віри і Лева Окіншевичів 1944–1952, 1954–1959.

Chubatyi, M. *Ohliad istorii i derzhavnoho prava v dvokh chastynakh. Zapysky za vykladamy na Taiemnomu Ukraïns'komu Universyteti u L'vovi v 1920–1923 rr.,* ch. I-II. Miunkhen, 1947. (In Ukrainian)
Чубатий, М. *Огляд історії і державного права в двох частинах. Записки*

за викладами на Таємному Українському Університеті у Львові в 1920–1923 рр. Ч. I-II. Мюнхен, 1947.

Derzhko, I. Hermaniuk Maksym Mykytovych. V: *Entsyklopediia suchasnoï Ukraïny*, http://esu.com.ua/search_articles.php?id=29333. Accessed 28 May 2021. (In Ukrainian)
Держко, І. Германюк Максим Микитович. В: *Енциклопедія сучасної України*. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=29333. Accessed 28 May 2021.

Faizulin, Ia. Zberihaiuchy derzhavnyts′ku tradytsiiu: zhyttia i chyn Andriia Livyts′koho. V: *Andrii Livyts'kyi. Lystuvannia (1919-1953). Do 140-richchia z dnia narodzhennia Andriia Livyts'koho (1879–1954), vydatnoho ukraïns'koho derzhavnoho i hromats'koho diiacha, pravnyka.* Upor. Ia. Faizulin. Kyïv, 2019, s. 3-95. (In Ukrainian)
Файзулін, Я. Зберігаючи державницьку традицію: життя і чин Андрія Лівицького. В: *Андрій Лівицький. Листування (1919–1953). До 140-річчя з дня народження Андрія Лівицького (1879–1954), видатного українського державного і громацького діяча, правника.* Упор. Я.Файзулін. Київ, 2019, с. 3-95.
Fedorova, L. Muzei vyzvol′noï borot′by Ukraïny. V: *Entsyklopediia istoriï Ukraïny*, t. 7. Kyïv, 2010, s. 105-106. (In Ukrainian)
Федорова, Л. Музей визвольної боротьби України. В: *Енциклопедія історії України*, т. 7. Київ, 2010, с. 105-106.

Hrynyk, I. Dyplomatychna diial′nist′ Vasylia Paneika na Paryz′kii myrnii konferentsiï. *Arkhivy Ukraïny* [*Archives of Ukraine*], no. 4, 2013, s. 111-120. (In Ukrainian)
Гриник, І. Дипломатична діяльність Василя Панейка на Паризькій мирній конференції. *Архіви України*, вип. 4, 2013, с. 111-120.

Iakovliv, A. *Osnovy Konstytutsiï U.N.R.* Paryzh, 1935. (In Ukrainian)
Яковлів, А. *Основи Конституції У.Н.Р.* Париж, 1935.

Iakovliv, A. Do istoriï kodyfikatsiï ukraïns′koho prava XVIII v. (chomu proekt kodeksu «Prava po kotorym suditsia malorossiiskii narod» ne distav pidtverdzhennia). V: *Pratsi Ukraïns'koho Istoryko-Filolohichnoho Tovarystva u Prazi,* t. 2b. Praha, 1939, s. 70-80. (In Ukrainian)

Яковлів, А. До історії кодифікації українського права XVIII в. (чому проект кодексу «Права по которым судится малороссійскій народ» не дістав підтвердження). В: *Праці Українського Історико-Філологічного Товариства у Празі*, т. 2б Прага, 1939, с. 70-80.

Iakovliv, A. *Tsyvil'ne pravo: kurs lektsii.* Regensburg; Berkhtesgaden, 1947. (In Ukrainian)
Яковлів, А. *Цивільне право: курс лекцій*. Регенсбург; Берхтесґаден, 1947.

Iakovliv, A. *Tsyvil'nyi protses: kurs lektsii.* Regensburg; Miunkhen, 1948. (In Ukrainian)
Яковлів, А. *Цивільний процес: курс лекцій.* Регенсбург; Мюнхен, 1948.

Iakovliv, A. *Torhovel'ne pravo.* Regensburg; Ul′m, 1949. (In Ukrainian)
Яковлів, А. *Торговельне право*. Регенсбург; Ульм, 1949.

Iakovliv, A. Universal het′mana P. Orlyka 1713 roku. *Ukraïna*, ch. 7, 1952, s. 532–534. (In Ukrainian)
Яковлів, А. Універсал гетьмана П. Орлика 1713 року. *Україна*, ч. 7, 1952, с. 532–534.

Iakovliv, A. *Dohovir Het'mana Bohdana Khmel'nyts'koho z Moskovs'kym tsarem Oleksiiem Mykhaylovychem 1654 r.: Istoryko-pravnycha studiia z nahody 300-richchia dohovoru (1654–1954).* N′iu-Iork, 1954. (In Ukrainian)
Яковлів, А. *Договір Гетьмана Богдана Хмельницького з Московським царем Олексієм Михайловичем 1654 р.: Історико-правнича студія з нагоди 300-річчя договору (1654–1954).* Нью-Йорк, 1954.

Iakovliv, A. Spomyny. 1939-1945. *Pam'iatky. Arkheohrafichnyi shchorichnyk* [*Landmarks. Archeographical Annual*], vyp. 7, 2007, s. 78-109. (In Ukrainian)
Яковлів, А. Спомини. 1939-1945. *Пам'ятки. Археографічний щорічник,* вип. 7, 2007, с. 78-109.

Ias′, O. Tryzub, tyzhnevyk. V: *Entsyklopediia istorii Ukraïny*, t. 10. Kyïv, 2013, s. 151. (In Ukrainian)
Ясь, О. Тризуб, тижневик. В: *Енциклопедія історії України*, т. 10. Київ, 2013, с. 151.

Iurii Rusov. V: *Entsyklopediia ukraïnoznavstva*. Pid. red. V. Kubiiovycha, t. 7. L′viv, 1998, s. 2850. (In Ukrainian)
Юрій Русов. В: *Енциклопедія українознавства.* Під ред. В. Кубійовича, т. 7. Львів, 1998, с. 2850.

Kobchenko, K. Ukraïns′kyi Tekhnichno-Hospodars′kyi instytut u Rehenzburzi-Miunkheni: do istorii tvorennia natsional′noï politekhniky v emihratsiï. *Visnyk Kyïvs′koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukraïnoznavstvo* [*Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ukrainian Studies*], no. 1(18), 2016, s. 26-29. (In Ukrainian)
Кобченко К. Український Технічно-Господарський інститут у Регензбурзі-Мюнхені: до історії творення національної політехніки в еміграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*, № 1(18), 2016, с. 26-29.

Koval′chuk, O., Maidan, I. Rudnyts′kyi IAroslav-Bohdan. V: *Entsyklopediia istorii Ukraïny*, t. 9. Kyïv, 2012, s. 354. (In Ukrainian)
Ковальчук, О., Майдан І. Рудницький Ярослав-Богдан. В: *Енциклопедія історії України*, т. 9. Київ, 2012, с. 354.

Kozak, S. Ukraïns′kyi naukovyi Instytut u Varshavi (1930–1939). *Istoriohrafichni doslidzhennia v Ukraïni* [*Historiographical Studies in Ukraine*], vyp. 22, 2012, s. 59-68. (In Ukrainian)
Козак, С. Український науковий Інститут у Варшаві (1930–1939). *Історіографічні дослідження в Україні*, вип. 22, 2012, с. 59-68.

Kupchyns′kyi, O. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. V: *Entsyklopediia istorii Ukraïny*, t. 7. Kyïv, 2010, s. 209. (In Ukrainian)
Купчинський, О. Наукове товариство імені Шевченка. В: *Енциклопедія історії України*, т. 7. Київ, 2010, с. 209.

Man′hora, E. *Polityko-pravovi pohliady A. I. Iakovliva. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata iurydychnykh nauk*. Kyïv, 2015. (In Ukrainian)
Маньгора, Е. *Політико-правові погляди А. І. Яковліва. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*. Київ, 2015.

Man′hora, T. *Polityko-pravovi pohliady A. I. Iakovliva*. Vinnytsia, 2020. (In Ukrainian)
Маньгора, Т. *Політико-правові погляди А.І.Яковліва.* Вінниця, 2020.

Matiash, I. "Toi chas ne buv chasom chudes…" (Spomyny Andriia Iakovliva "Z rokiv vsesvitn′oï viiny 1935–1945"). *Pam'iatky. Arkheohrafichnyi shchorichnyk* [*Landmarks. Archeographical Annual*], no. 7. Kyïv, 2007, s. 75-109. (In Ukrainian)
Матяш, І. «Той час не був часом чудес…» («Спомини Андрія Яковліва «З років всесвітньої війни 1935–1945»). *Пам'ятки. Археографічний щорічник.* Вип. 7. Київ, 2007, с. 75-109.

Mavrin, O. Zhurnal "Tryzub" u hromads′komu i politychnomu zhytti ukraïns′koï emihratsiï u Frantsiï mizhvoiennoho periodu. V: *Naukovi zapysky. Zbirnyk molodykh vchenykh ta aspirantiv.* Kyïv, 2010, s. 346-356. (In Ukrainian)
Маврін, О. Журнал «Тризуб» у громадському й політичному житті української еміграції у Франції міжвоєнного періоду. В: *Наукові записки. Збірник молодих вчених та аспірантів.* Київ, 2010, с. 346-356.

Merfi, N. Ukraïnoznavchi naukovi ustanovy v SShA (druha polovyna XX — pochatok XXI st.). *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho derzhavnoho universytetu*, no. 19, 2005, s. 381-386. (In Ukrainian)
Мерфі, Н. Українознавчі наукові установи в США (друга половина XX — початок XXI ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету.* Вип. XIX. Запоріжжя, 2005, с. 381-386.

Narizhnyi, S. *Ukraïns'ka emigratsiia. Kul'turna pratsia ukraïns'koï emigratsiï 1919-1939 (materialy, zibrani S. Narizhnym do druhoï chastyny)*. Kyïv, 1999. (In Ukrainian)
Наріжний, С. *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до другої частини)*. Київ, 1999.

Nauka na emihratsiï v 1945-1946 rokakh. Avhsburh, 1947. (In Ukrainian)
Наука на еміграції в 1945-1946 роках. Августбург, 1947.

Okinshevych, L. A. Iakovliv. Dohovir het′mana Bohdana Khmel′nyts′koho z Moskvoiu r. 1654. V: *Iuvileinyi zbirnyk U.A.N. na poshanu akad. D. I. Bahaliia (= Pratsi Komisiï dlia vyuchuvannia istoriï zakhidno-rus'koho ta vkraïns'koho prava,* vyp. 6). Kyïv, 1929, s. 520-521. (In Ukrainian)
Окіншевич, Л. А. Яковлів. Договір гетьмана Богдана Хмельницького з Москвою р. 1654. В: *Ювілейний збірник У.А.Н. на пошану акад. Д. І. Багалія. (= Праці Комісії для виучування історії західно-руського та вкраїнського права,* вип. 6). Київ, 1929, с. 520-521.

Okinshevych, L. *Lektsiï z istoriï ukraïns'koho prava. Pravo derzhavne. Doba stanovoho suspil'stva.* Miunkhen, 1946. (In Ukrainian)
Окіншевич, Л. *Лекції з історії українського права. Право державне. Доба станового суспільства*. Мюнхен, 1946.

Okinshevych, L. *Ohliad istoriï filosofiï prava,* ch. I. Miunkhen, 1948. (In Ukrainian)
Окіншевич, Л. *Огляд історії філософії права.* Ч. 1. Мюнхен, 1948.

Okinshevych, L. Profesor A. Iakovliv: Iuvileyna zhadka. *S'ohochasne y mynule*, kn. 1, 1948, s. 102-107. (In Ukrainian)
Окіншевич Л. Професор А. Яковлів: Ювілейна згадка. *Сьогочасне й минуле*, кн. 1, 1948, с. 102-107.

Okinshevych, L. *Znachne viis'kove tovarystvo v Ukraïni-Het'manshchyni XVII–XVIII st. (= Zapysky tovarystva imeni Shevchenka,* t. 157). Miunkhen, 1948. (In Ukrainian)
Окіншевич, Л. *Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII–XVIII ст. (= Записки товариства імені Шевченка,* т. 157). Мюнхен, 1948.

Ostashko, T. Paneiko Vasyl′. V: *Entsyklopediia istoriï Ukraïny*, t. 8. Kyïv, 2011, s. 47. (In Ukrainian)
Осташко, Т. Панейко Василь. В: *Енциклопедія історії України*, т. 8. Київ, 2011, с. 47.

Ostashko, T. Prokopovych V'iacheslav Kostiantynovych. V: *Entsyklopediia istoriï Ukraïny,* t. 9. Kyïv, 2012, s. 26-27. (In Ukrainian)

Осташко, Т. Прокопович В'ячеслав Костянтинович. В: *Енциклопедія історії України*, т. 9. Київ, 2012, с. 26-27.

Padokh, Ia. *Istoriia Zakhidno-Ievropeis'koho prava*, ch. I: Istoriia nimets′koho prava. Miunkhen, 1947. (In Ukrainian)
Падох, Я. *Історія Західно-Європейського права*, ч. І: Історія німецького права. Мюнхен, 1947.

Padokh, Ia. *Davnie ukraïns'ke sudove pravo. Konspekt vykladiv.* Miunkhen; Paryzh, 1949. (In Ukrainian)
Падох, Я. *Давнє українське судове право. Конспект викладів.* Мюнхен; Париж, 1949. 49 с.

Padokh, Ia. *Lev Okinshevych — vydatnyi istoryk derzhavnoho prava Ukraïny-Het'manshchyny XVII-XVIII st. (1898–1980).* N′iu-Iork; Miunkhen, 1985. (In Ukrainian)
Падох, Я. *Лев Окіншевич — видатний історик державного права України-Гетьманщини XVII-XVIII ст (1898–1980)*. Нью-Йорк; Мюнхен, 1985.

Petryk, A. Andrii Iakovliv (1872–1955): narys zhyttia ta diial′nosti. *Ukraïns'kyi istorychnyi zbirnyk* [*Ukrainian Historical Collection*], vyp. 14, 2011, s. 261-297. (In Ukrainian)
Петрик, А. Андрій Яковлів (1872–1955): нарис життя та діяльності. *Український історичний збірник*, вип. 14, 2011, с. 261-297.

Petryk, A. *Andrii Iakovliv: intelektual'na biohrafiia. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata istorychnykh nauk.* Kherson, 2016. (In Ukrainian)
Петрик, А. *Андрій Яковлів: інтелектуальна біографія. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук*. Херсон, 2016.

Petryk, A. Politychna diial′nist′ A. Iakovliva na emihratsiï. *Hileia: naukovyi visnyk* [*Hileya: Scientific Bulletin*], vyp. 106, 2016, s. 102-106. (In Ukrainian)
Петрик, А. Політична діяльність А. Яковліва на еміграції. *Гілея: науковий вісник*, вип. 106, 2016, с. 102-106.

Podobied, O. *Ukraïns'ka planeta DiPi: kul'tura ta povsiakdennia.* Zhytomyr, 2018. (In Ukrainian)
Подобєд, О. *Українська планета ДіПі: культура та повсякдення.* Житомир, 2018.

Polons′ka-Vasylenko, N. Ukraïns′kyi vil′nyi universytet (1921–1971). *Ukraïns'kyi istoryk* [*Ukrainian Historian*], no. 1-2 (29-30), 1971, s. 17-27. (In Ukrainian)
Полонська-Василенко, Н. Український вільний університет (1921–1971). *Український історик*, № 1-2 (29-30), 1971, с. 17-27.

Prokopovych, V. "Pechat′ malorossiiskaia". Sfragistychni etiudy. V: *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka, t. CLXIII: Pratsi istoryko-filosofs'koï sektsiï.* Paryzh; N′iu-Iork, 1954, s. 23-109. (In Ukrainian)
Прокопович, В. «Печать малороссійская». Сфрагістичні етюди. В: *Записки Наукового товариства імені Шевченка, т. CLXIII: Праці історико-філософської секції.* Париж; Нью-Йорк, 1954, с. 23-109.

Pryluts′kyi, V. Andriievs′kyi D. In: *Entsyklopediia istoriï Ukraïny,* t. 1. Kyïv, 2003, s. 82. (In Ukrainian)
Прилуцький, В. Андрієвський, Д. В кн.: *Енциклопедія історії України,* т. 1. Київ, 2003, с. 82.

Pryluts′kyi,V. Livyts′kyi Andrii Mykolaiovych. V: *Entsyklopediia istoriï Ukraïny*, t. 6. Kyïv, 2009, s. 199-200. (In Ukrainian)
Прилуцький В. Лівицький Андрій Миколайович. В: *Енциклопедія історії України*, т. 6. Київ, 2009, с. 199-200.

Pylypchuk, R., Feshchenko, N. Entsyklopediia Ukraïnoznavstva: pro strukturu, zmist ta istoriiu stvorennia. *Nauka Ukraïny u svitovomu informatsiinomu prostori* [*Science of Ukraine in the World Information Space*], vyp. 12, 2015, s. 128-131. (In Ukrainian)
Пилипчук, Р., Фещенко, Н. Енциклопедія Українознавства: про структуру, зміст та історію створення. *Наука України у світовому інформаційному просторі*, вип. 12, 2015, с. 128-131.

Reshetchenko, D. Derzhavnyi tsentr Ukraïns′koï Narodnoï Respubliky v ekzyli: peredumovy reorhanizatsiï (1945-1948 rr.). *Ukraïns'kyi istorychnyi zhurnal* [*Ukrainian Historical Journal*], no. 3, 2018, s. 111-123. (In Ukrainian)
Решетченко, Д. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: передумови реорганізації (1945–1948 рр.). *Український історичний журнал*, № 3, 2018, с. 111-123.

Rohovyi, V. Diial′nist′ Tovarystva prykhyl′nykiv Ukraïns′koï Hospodars′koï Akademiï v Podiebradakh iak pryklad iednannia ukraïnstva na chuzhyni. *Etnichna istoriia narodiv Ievropy* [*Ethnic History of European Nations*], vyp. 23, 2007, s. 134-141. (In Ukrainian)
Роговий, В. Діяльність Товариства прихильників Української Господарської Академії в Подєбрадах як приклад єднання українства на чужині. *Етнічна історія народів Європи*, вип. 23, 2007, с. 134-141.

Shafoval, M. Istorychnyi ohliad i pytannia pochatkiv. V: *Universitas Libera Ucrainensis: 1921-2011*. Upor. U. Patske, M. Shafoval, R. Iaremko. Miunkhen, 2011, s. 1-39. (In Ukrainian)
Шафовал, М. Історичний огляд і питання початків. В: *Universitas Libera Ucrainensis: 1921-2011*. Упор. Уна Пацке, Микола Шафовал, Роман Яремко. Мюнхен, 2011, с. 1-39 (In Ukrainian).

Soliar, I. Paneiko, V. *Zakhidno-ukraïns'ka narodna respublika. 1918-1923. Uriady. Postati.* Pid. red. Ia. Isaievycha, upor. M. Lytvyn, I. Pater, I. Soliar. L′viv, 2009, s. 217-232. (In Ukrainian)
Соляр, І. Панейко, В. *Західно-українська народна республіка. 1918-1923. Уряди. Постаті*. Під ред. Я. Ісаєвича, упор. М. Литвин, І. Патер, І. Соляр. Львів, 2009, с. 217-232.

Troshchyns′kyi, V. Ukraïns′kyi naukovyi instytut u Varshavi, http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainskyj_Varshavi. Accessed 28 May 2021. (In Ukrainian)
Трощинський, В. Український науковий інститут Варшаві, http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainskyj_Varshavi. Accessed 28 May 2021.

Tsentral′nyi derzhavnyi arkhiv zarubizhnoï ukraïniky, m. Kyïv (TsDAZU), f. 48, op. 1, spr. 38. (In Ukrainian)

Центральний державний архів зарубіжної україніки, м. Київ (ЦДАЗУ), ф. 48, оп. 1, спр. 38.

TsDAZU, f. 48, op. 2, spr. 25.
ЦДАЗУ, ф. 48, оп. 2, спр. 25.

Tymoshyk-Sudarykova, A. *Paryz'kyi zhurnal «Tryzub» 1925-1940 roky: formuvannia ta funktsionuvannia.* Kyïv, 2013. (In Ukrainian)
Тимошик-Сударикова, А. *Паризький журнал «Тризуб» 1925-1940 роки: формування та функціонування.* Київ, 2013.

Ul′ianovs′ka, S., Ul′ianovs′kyi, V. Avtory «Ukraïns′koï kul′tury». In.: *Ukraïns'ka kul'tura. Lektsiï za redaktsiieiu Dmytra Antonovycha.* Kyïv, 1993, s. 505-587. (In Ukrainian)
Ульяновська, С., Ульяновський, В. Автори «Української культури». У кн.: *Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича.* Київ, 1993, с. 505-587.

Universitas Libera Ucrainensis: 1921-2011. Upor. U. Patske, M. Shafoval, R. Iaremko. Miunkhen, 2011. (In Ukrainian)
Universitas Libera Ucrainensis: 1921-2011. Упор. Уна Пацке, Микола Шафовал, Роман Яремко. Мюнхен, 2011.

Vidnians′kyi, S. Ukraïns′kyi Vil′nyi Universytet (UVU). In: *Entsyklopediia istoriï Ukraïny: Ukraïna-Ukraïntsi,* kn. 2. Kyïv, 2019, s. 719-721. (In Ukrainian)
Віднянський С. Український Вільний Університет (УВУ). В кн.: Енциклопедія історії України: Україна-Українці, кн. 2. Київ, 2019, с. 719-721.

Vladyka Maksym Hermaniuk, https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-maksym-germanyuk-448/. Accessed 28 May 2021. (In Ukrainian)
Владика Максим Германюк, https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-maksym-germanyuk-448/ю Accessed 28 May 2021.

Vynar, L. Prof. D-r IUrii Paneiko, *Svoboda* [*Freedom*], 21 May 1956, https://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1956/Svoboda-1956-094.pdf. Accessed 28 May 2021. (In Ukrainian)

Винар Л. Проф. Д-р Юрій Панейко, *Свобода*, 21 травня 1956, http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1956/Svoboda-1956-094.pdf. Accessed 28 May 2021.

Vynar, L. Vidrodzhennia ukraïns′koho naukovoho zhyttia pislia Druhoï svitovoï viiny: 1945-1952. *Naukovi zapysky (Natsional'nyi universytet "Ostroz'ka Akademiia"). Istorychni nauky,* vyp. 9, 2007, s. 60-71. (In Ukrainian)
Винар, Л. Відродження українського наукового життя після Другої світової війни: 1945-1952. *Наукові записки (Національний університет «Острозька Академія»). Історичні науки*, вип. 9, 2007, с. 60-71.

Z laboratorii tvorennia "Entsyklopedii ukraïnoznavstva". Vidp. red. M. Zhelezniak. Kyïv, 2018. (In Ukrainian)
З лабораторії творення «Енциклопедії українознавства». Відп. ред. М.Железняк. Київ, 2018.

Zhukovs′kyi, A. "Entsyklopediia Ukraïnoznavstva". V: *Entsyklopedychnyi visnyk Ukraïny,* no. 1. Kyïv, 2009, s. 14-22. (In Ukrainian)
Жуковський А. «Енциклопедія Українознавства». В: *Енциклопедичний вісник України*, вип. 1. Київ, 2009, с. 14-22.

Tetiana Hoshko
Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History
Ukrainian Catholic University
Il. Svientsitskoho Str., 17, 79011, Lviv, Ukraine
Email: hoshko@ucu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1791-4346

IN SEARCH OF A NEW HOME: FROM ANDRII YAKOVLIV'S LETTERS TO LEV OKINSHEVYCH

The Shevchenko Scientific Society Archives in New York houses the correspondence between Ukrainian jurist Lev Okinshevych and various figures of science, culture, and politics. Among them are letters from the famous lawyer and historian of law Andrii Yakovliv, whose life in the postwar years

is mostly unknown. We can partially fill those gaps using the eight letters from Yakovliv to Okinshevych, written in 1947-1949. After leaving his job at the Ukrainian Free University (UVU) in Prague, Andrii Yakovliv moved to the part of Germany occupied by the Western Allies, worked at the Ukrainian Technical and Economic Institute in Regensburg, and maintained ties with UVU, where he received the honorary doctorate in 1947. He later moved to his family in Belgium, gave lectures to Ukrainian students at the Catholic University of Louvain and was actively involved in research. Among other things, at this time, Yakovliv was engaged in arranging papers of Viacheslav Prokopovych and preparing for publication his unfinished book The Seal of Little Russia: Sphragistic Etudes, which was published in 1954 as a separate volume of Memoirs of the Shevchenko Scientific Society. In parallel, the scholar prepared for publication his monograph Ukrainian Code of 1743 "Rights on which the Little Russian people are judged," its history, sources, and systematic presentation of content, took an active part in preparing the section "Law" for the Encyclopedia of Ukrainian Studies, worked on Memories, or The Tale of the Bygone Years of My Life. Besides sharing the academic interests, Yakovliv and Okinshevych had quite a friendly relationship. In his letters, Yakovlev discussed his scholarly plans, the publication of his research, the work of Ukrainian educational and research institutions in exile, as well as issues related to the work on the Encyclopedia of Ukrainian Studies, and the problems of his family's relocation to the United States. This correspondence sheds light on the last stage of Yakovlev's life in Europe, his activities and relations with colleagues during this period. From these letters, we learn many interesting details about the private and academic relations of the scholar with many members of the Ukrainian scholars' emigration group, about the circumstances of founding and activity of Ukrainian scientific institutions in Western Europe, about the fate of the Ukrainian Museum in Prague. This epistolary heritage is of exceptional value not only for the study of the intellectual biography of Andrii Yakovliv but also for the prosopographical study of the Ukrainian scientific emigration of the 1940s and 1950s.

Key words: letters, Lev Okinshevych, Andrii Yakovliv, Ukrainian Free University, Shevchenko Scientific Society, Ukrainian Technical and Economic Institute, Encyclopedia of Ukrainian Studies, emigration period.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2021.
Стаття затверджена до друку 29.06.2021.